

PRIRUČNIK ZA RODNU RAVNOPRAVNOST I NEDISKRIMINACIJU

Co-funded by
the European Union

"SLAŽEM SE – AKCIJA ZA PRAVA DJEVOJČICA NA RAVNOPRAVNOST I
OSNAŽIVANJE!"

IPA III / 2024 / 459-906

SADRŽAJ

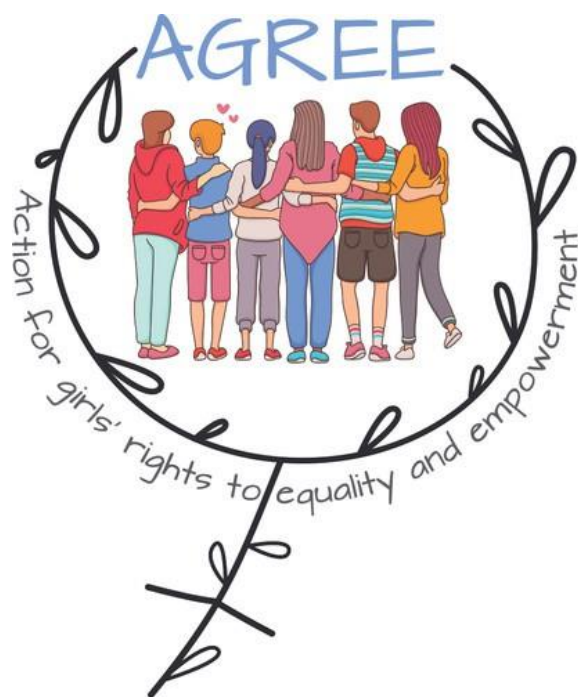
1. Uvod.....	05
2. Teorijski okvir	11
3. Pedagoški pristup	21
4. Praktični alati i metode	29
Korak 1 – Izgradnja pozitivnog ličnog identiteta	32
Metod 1: Štitovi identiteta.....	33
Metod 2: Životne linije i prelomne tačke.....	37
Metod 3: Krug prepoznavanja snaga	39
Metod 4: Identitet, mitovi i činjenice	41
Metoda 5 Riječi su važne	45
Korak 2 - Cijenjenje različitosti	57
Zašto je ovaj korak važan	57
Metod 1: Krugovi priča (prilagođeno iz programa Vršnjaci za jednakost)	59
Metod 2: Idealan muškarac, idealna žena	61
Metod 3: Rod u različitim kulturama.....	63
Metod 4: Rodno određena ponašanja i posljedice (igra uloga)	65
Metod 5: Igra uloga – Mijenjanje rodni uloga.	67
Metod 6: Šetnja privilegija (prilagođena za različitost)	69
Metod 7: Pijaca različitosti.....	73
Korak 3 – Prepoznati nepravdu.....	85
Metod 1: Prepoznaj stereotip (prilagođeno iz Priručnika Vršnjaci za jednakost)	87
Metod 2: Igra uloga svakodnevna nepravda	89
Metod 3: Pristrasnost u sistemu - Strukturna nepravda (prilagođeno iz Priručnika Vršnjaci za jednakost).....	91
Metod 4: Ljestvica diskriminacije (prilagođeno iz Priručnika Vršnjaci za jednakost)	93
Metod 5: Medijski detektivi	95
Metod 6: Hodajte u njihovim cipelama	97
Metod 7: Sud za slučajeve diskriminacije	99

SADRŽAJ

Korak 4 – Preduzmite akciju	129
Metod 1: Od posmatrača do onoga koji reaguje	131
Metod 2: Savezništvo na djelu	133
Metod 3: Poster kampanja za jednakost	135
Metod 4: Ljudska biblioteka – susret sa pričama o različitostima	137
Metod 5: Mapiranje zajednice za inkluziju	139
Metod 6: Promjena počinje od mene - lična obaveza	141
Metod 7: Radionica o akcionom planu	143
5. Rječnik ključnih pojmova	165
6. Literatura i dodatni resursi	169

1. UVOD

Uvod

Ovaj Priručnik je razvijen u okviru regionalnog projekta “SLAŽEM SE – Akcija za prava djevojčica na ravnopravnost i osnaživanje!”, podržanog od strane Evropske unije. Projekat sprovodi Pomoć deci (Organizacija za podršku djeci i mladima) iz Srbije kao vodeći aplikant, u partnerstvu sa: Gruaja tek Gruaja iz Alanije, International Association of “Interactive Open Schools” iz Bosne i Hercegovine, Institute for Development of Civil Society – Innovate sa Kosova*[1], Sigurna ženska kuća iz Crne Gore, Volunteers’ Centre Skopje Sjeverne Makedonije, Kalben Korunma Altında Yetişen Gençler ve Koruyucu Aile Derneği iz Turske, i Ofensiva Tinerilor iz Rumunije.

Cilj projekta je da podrži i ohrabri učešće i uticaj civilnog društva u unapređenju prava žena i djevojčica, antidiskriminacije, regionalne saradnje i društvene kohezije kroz izgradnju kapaciteta, umrežavanje i zagovaranje za rodnu ravnopravnost i osnaživanje djevojčica na Zapadnom Balkanu i u Turskoj. Da bi se to postiglo, projekat jača lokalne, nacionalne i regionalne OCD kako bi se uključile u zagovaranje i lobiranje zasnovano na dokazima, da se udružuju i umrežavaju na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou, i da razvijaju, testiraju i promovišu lokalne inicijative koje unapređuju kvalitet, odgovornost i prikupljanje sredstava, čime se povećava uticaj i doseg.

Poseban fokus stavljen je na prevenciju vršnjačkog rodno zasnovanog nasilja (RZN/SNNŽD) i na osnaživanje djevojčica kroz preduzetništvo.

U okviru projekta pripremaju se četiri tematska priručnika, koji se bave rodnom ravnopravnošću i antidiskriminacijom, socijalnim i finansijskim obrazovanjem za djevojčice (uključujući prevenciju vršnjačkog nasilja zasnovanog na rodu i preduzetništvo), vršnjačkom edukacijom i izgradnjom organizacionih kapaciteta OCD. Zajedno, oni čine koherentan paket namijenjen podršci organizacijama civilnog društva u njihovom radu sa mladima.

Ova publikacija, “Priručnika za rodnu ravnopravnost i nediskriminaciju”, jedan je od ta četiri priručnika razvijena u okviru projekta. Zajednički ga je pripremio konzorcijum projekta, oslanjajući se na stručnost, iskustvo i komplementarne snage svih partnerskih organizacija.

Odricanje odgovornosti: Ova publikacija je sufinansirana od strane Evropske unije. Za njen sadržaj isključivo je odgovorna organizacija Pomoć deci i on ne odražava nužno stavove Evropske unije.

[1] Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

Svrha priručnika

Ovaj priručnik je osmišljen kao praktičan i prilagodljiv resurs za **omladinske radnike, organizacije civilnog društva (OCD), edukatore i zainteresovane strane u zajednici** posvećene unapređenju rodne ravnopravnosti i eliminaciji svih oblika diskriminacije. Utemeljen na **međunarodnim standardima ljudskih prava, informisan regionalnim istraživanjem u okviru projekta AGREE!, i obogaćen dokazanim metodama neformalnog obrazovanja (NFO)**, cilj mu je jačanje kapaciteta onih koji rade sa mladima i za mlade kako bi promovisali inkluzivna, pravična i bezbjedna okruženja.

Priručnik odgovara na uporne izazove identifikovane u AGREE! procjeni potreba, uključujući:

1. **Nedostatke institucionalnih kapaciteta** za sprovođenje rodno senzitivnih politika;
2. **Uporne štetne rodne stereotipe** u obrazovanju, porodičnom životu i medijima;
3. **Visoku učestalost rodno zasnovanog nasilja (RZN)**, uključujući u školama, zajednicama i online prostorima;
4. **Ograničenu svijest i angažovanost** porodica, edukatora i mladih u prevenciji i zagovaranju.

Pružajući **teorijsku osnovu**, praktične alate i **aktivnosti spremne za primjenu**, ovaj priručnik podržava praktičare u kreiranju intervencija zasnovanih na **pravima, intersekcionalnih i prilagođenih lokalnim kontekstima**.

Ciljna grupa i konteksti primjene

Ovaj priručnik je namijenjen:

- **Omladinski/e radnici/e i fasilitatori/ke** u neformalnim i informalnim obrazovnim okruženjima;
- **Prosvetni/e radnici/e i školsko osoblje** koji žele da integrišu rodnu ravnopravnost u praksu u učionici;
- **Zaposleni/e i volonteri/ke** OCD koje sprovode programe zasnovane na zajednici u oblasti jednakosti i inkluzije;

- **Lokalne vlasti i institucionalni predstavnici** odgovorni za rodnu ravnopravnost i strategije prevencije RZN;
- **Lideri/ke zajednice i vršnjački edukatori** koji imaju za cilj da mobilizaciju kolektivne akcije za društvene promjene.

Može se koristiti u:

- **Treninzima i radionicama** za profesionalce i volontere;
- **Školskim programima** o jednakosti i prevenciji nasilja;
- **Kampanjama za podizanje svijesti u zajednici**;
- Izgradnja organizacionih kapaciteta za rodnu ravnopravnost (gender mainstreaming).

Zašto je ovaj priručnik važan

Uprkos napretku u razvoju politika širom Zapadnog Balkana, Turske i EU, istraživanja pokazuju da je **implementacija fragmentisana i često vođena donatorima**. Rodni stereotipi i dalje oblikuju očekivanja, ograničavaju prilike i normalizuju diskriminaciju. Mladi, posebno, izražavaju **visoku svijest** o rodnoj ravnopravnosti, ali **nisku osnaženost** da djeluju. Škole se smatraju ključnim prostorima za promjenu, ali često nemaju strukturirane pristupe, obučeno osoblje i održiva partnerstva sa OCD.

Inspirisan efikasnim pristupima kao što je vršnjačka edukacija, ovaj priručnik promovira metode koje:

- Stvaraju bezbjedne, participativne prostore za dijalog;
- Adresiraju stereotipe i pristrasnosti na više nivoa (pojedinačnom, interpersonalnom, institucionalnom, društvenom);
- Osposobljavaju praktičare da **prepoznaju, spreče i odgovore** na RZN;
- Ohrabruju **kolektivnu odgovornost** za izgradnju inkluzivnih zajednica.

Ciljevi priručnika:

Do kraja ovog priručnika, korisnici će moći da:

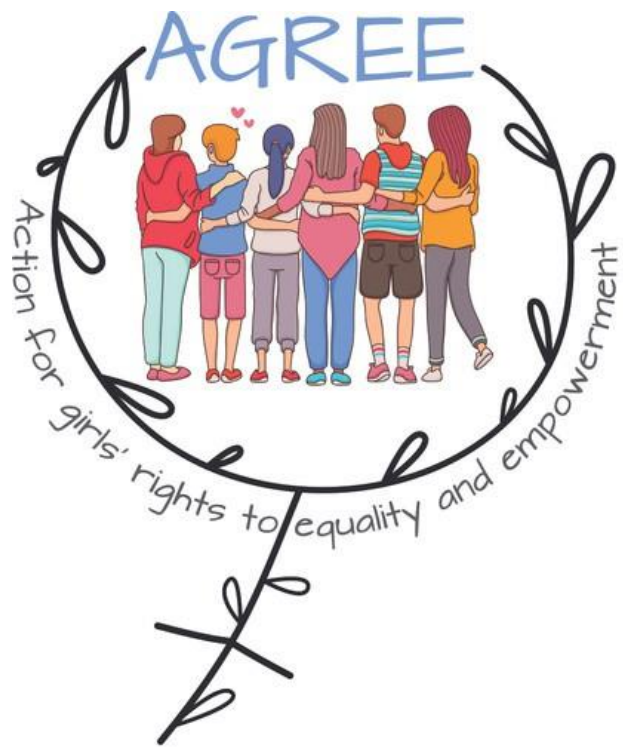
1. **Razumiju** osnovne koncepte rodne ravnopravnosti, pravičnosti i nediskriminacije, i razliku između pola, roda i intersekcionalnih identiteta.
2. **Prepoznaju** uticaj rodnih normi, stereotipa i višestrukih oblika diskriminacije na pojedince i zajednice.
3. **Analiziraju** ključne nalaze AGREE procjene potreba kako bi identifikovali institucionalne i društvene izazove rodnoj ravnopravnosti.
4. **Primijene** inkluzivne, na pravima zasnovane pristupe u dizajnu programa i intervencija.
5. **Olakšaju** aktivnosti neformalnog obrazovanja koje promovišu rodno senzitivne stavove i ponašanja.
6. **Dizajniraju** i sprovode kampanje i akcije koje adresiraju GBV, pristrasnost i isključivanje.

Kako koristiti ovaj priručnik

Priručnik je strukturiran tako da bude i referentni materijal i kompletni edukativni alat:

- **Sekcija 2** pruža *Teorijski okvir*;
- **Sekcija 3** objašnjava *Pedagoški pristup*, uključujući intersekcionalne i feminističke metodologije u radu sa mladima;
- **Sekcija 4** nudi *Praktične alate* i metode za NFO aktivnosti;
- **Sekcija 5** je *Vodič za trenere/ice i fasilitatore/ke* o stvaranju bezbjednog i inkluzivnog okruženja za učenje;
- **Sekcija 6** predstavlja šablon za obuku od 5 dana;
- **Sekcija 7** navodi resurse i dodatnu literature za dublje angažovanje.

Svaki dio se može prilagoditi specifičnim vremenskim okvirima, potrebama učesnika i lokalnim realnostima.

2. TEORIJSKI OKVIR

Prije nego što možemo napraviti stvarnu promjenu u našim zajednicama, moramo razumjeti zašto se rodna neravnopravnost i diskriminacija dešavaju, i šta ih održava. Ova sekcija razlaže glavne ideje na jednostavan način, koristeći primjere povezane sa svakodnevnim životom. Takođe ćemo pogledati šta nam govore istraživanja i međunarodni sporazumi, uključujući nalaze AGREE procjene potreba.

Razumijevanje osnova:

Pol i rod nijesu ista stvar.

- Pol se odnosi na biološke karakteristike poput hromozoma, hormona i reproduktivnih organa.
- Rod se odnosi na uloge, očekivanja i ponašanja koja društvo dodjeljuje ljudima na osnovu njihovog pola. Ove uloge se mogu mijenjati između kultura i kroz vrijeme.

Kada pomiješamo pol i rod, rizikujemo da stvorimo kruta pravila o tome kako ljudi „treba“ da izgledaju, djeluju ili razmišljaju. Ovo šteti svima - na primjer, govoriti dječacima da ne plaču ili pretpostavljati da djevojčice nijesu dobre u nauci ograničava potencijal na obje strane.

Jednakost naspram pravičnosti

- Jednakost znači da svi dobijaju ista prava i mogućnosti.
- Pravičnost znači da prepoznamo da ljudi počinju iz različitih pozicija, pa im dajemo specifičnu podršku koja im treba da bi dostigli iste mogućnosti.

Zamisli to kao trku: ako neki ljudi startuju iza linije, pravičnost im daje podsticaj da se mogu takmičiti ravnopravno.

Zašto neki ljudi imaju više prepreka od drugih:

Koncept intersekcionalnosti (Crenshaw, 1989.) objašnjava da iskustva ljudi nijesu oblikovana samo jednim faktorom. Na primjer, mlada žena koja živi u ruralnom području može se suočiti sa izazovima ne samo zbog njenog pola, već i zbog godina, lokacije a možda i zbog njenog etničkog porijekla, ekonomskog statusa ili invaliditeta. Svi ovi faktori se kombinuju i stvaraju jedinstven skup prepreka - ali i jedinstven skup snaga.

Procjena potreba AGREE-a otkrila je mnoge takve preklapajuće izazove:

- Mladi u ruralnim područjima često imaju manje usluga i prilika.
- Porodice i škole ponekad nemaju alate za razgovor o rodnoj ravnopravnosti.
- Diskriminacija može izgledati različito u zavisnosti od mjesta, kulture ili društvene grupe kojoj neko pripada.

Kako društvena pravila oblikuju ponašanje:

Društvene norme su „nepisana pravila“ o tome kako treba da se ponašamo. Na primjer, ako većina ljudi u zajednici misli da djevojke ne bi trebalo da igraju fudbal, djevojka koja želi da igra može biti obeshrabrena - ne samo od roditelja, nego i od prijatelja ili nastavnika.

Društvene uloge su povezane sa tim: to su poslovi, aktivnosti ili osobine za koje društvo smatra da su „za muškarce“ ili „za žene“. Vremenom ove uloge postaju toliko uobičajene da ljudi misle da su prirodne, iako nijesu.

Istraživanja takođe pokazuju da stereotipi mogu da štete učinku. Ako stalno čujete da „devojčice nijesu dobre u matematici“, mogli biste početi da vjerujete u to - i vaši rezultati bi mogli da se smanje zbog toga vjerovanja (Spencer, Steele, & Quinn, 1999.).

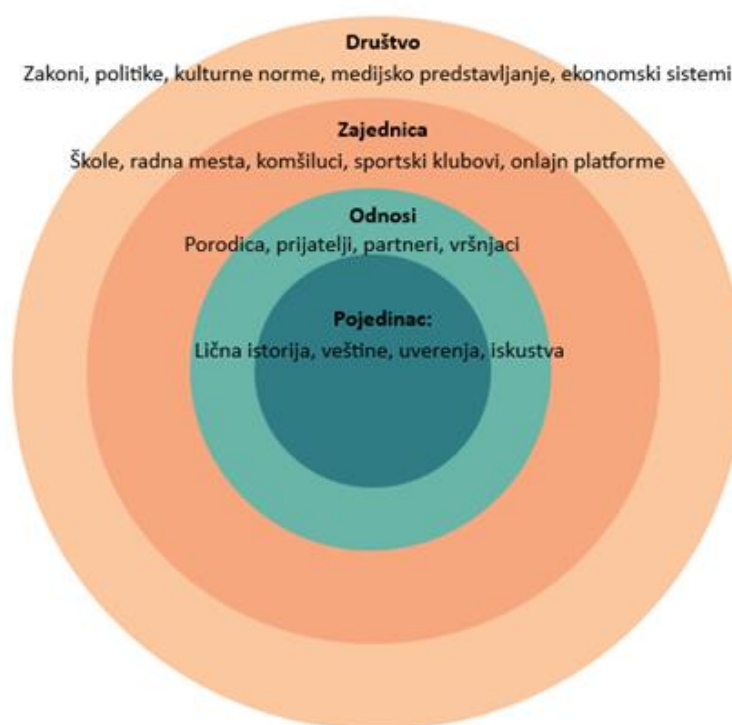
Još jedna važna ideja je **ambivalentni seksizam** (Glick & Fiske, 1996.). Ne treba da se borimo samo protiv očiglednih, neprijateljskih oblika seksizma („žene su manje sposobne od muškaraca“). Ponekad seksizam zvuči „pozitivno“, poput „žene treba zaštititi jer su čiste i krhke“. Ovo i dalje stavlja žene u ograničen okvir i pojačava nejednakost.

Nasilje i šira slika:

Rodno zasnovano nasilje (RZN) – bilo da je u pitanju fizičko zlostavljanje, seksualno uznemiravanje, emocionalna manipulacija ili maltretiranje na mreži – ne dešava se izolovano. Ne radi se samo o tome da jedna osoba napravi loš izbor; radi se o mješavini ličnih, društvenih i kulturnih faktora koji međusobno djeluju.

Jedan od načina da se ovo razumije jeste kroz ekološki model (Heise, 1998), koji posmatra četiri međusobno povezana nivoa koji utiču na ponašanje. Možete to zamisliti kao četiri kruga, jedan unutar drugog — počevši od jedinke i krećući se ka spolja.

Ekološki model rodno zasnovanog nasilja (Heise, 1998)

1. Individualni nivo

Ovo se odnosi na sopstvenu istoriju, vještine, vjerovanja i iskustva te osobe.

- Primjeri: doživljavanje nasilja kao dijete, čvrsta uvjerenja o tradicionalnim rodnim ulogama ili nedostatak vještina za upravljanje sukobima.
- Fokus prevencije: izgradnja ličnih vještina poput empatije, emocionalne regulacije i kritičkog razmišljanja; suočavanje sa štetnim ličnim uvjerenjima.

2. Nivo odnosa

Ovo su bliski odnosi koji oblikuju svakodnevni život - porodica, prijatelji, partneri, vršnjaci.

- Primjeri: grupa prijatelja koja normalizuje seksističke šale, porodica koja vjeruje u stroga pravila roda ili partner koji kontroliše gdje idete.
- Fokus prevencije: promovisanje zdrave komunikacije u vezama, učenje poštovanja i saglasnosti i stvaranje vršnjačkih grupa koje podržavaju jednakost.

3. Nivo zajednice

Ovo je šire okruženje u kojem ljudi komuniciraju - škole, radna mjesta, komšiluci, sportski klubovi, onlajn platforme.

- Primjeri: škola bez jasnih politika protiv maltretiranja, radno mesto gdje se uznemiravanje ignoriše ili onlajn prostori gdje su seksistički komentari uobičajeni.
- Fokus prevencije: stvaranje bezbjednih prostora, sprovođenje pravednih pravila, obuka osoblja i jasne procedure za prijavljivanje i reagovanje na nasilje.

4. Društveni nivo

Ovo je „šira slika“ - zakoni, politike, kulturne norme, medijski prikazi i ekonomski sistemi.

- Primjeri: zakoni koji ne štite žrtve efikasno, mediji koji seksualizuju žene, ekonomske nejednakosti koje drže žene zavisnim od muškaraca.
- Fokus na prevenciji: zalaganje za jaču pravnu zaštitu, pravedne politike, uravnoteženu medijsku zastupljenost i jednake ekonomske mogućnosti.

Posmatranje rodno zasnovanog nasilja kroz ekološki model pomaže nam da vidimo **da ne postoji jedno „magično rješenje“**.

- Ako se fokusiramo samo na pojedince, ignorišemo sisteme i norme koji dozvoljavaju da se nasilje dešava.
- Ako samo promijenimo zakon, ali se ne pozabavimo stavovima zajednice, nasilje može da se nastavi iza zatvorenih vrata.

Prava promjena dolazi od **rada na svim nivoima istovremeno**:

- Jačanje individualnih vještina i svijesti.
- Izgradnja zdravih odnosa.
- Stvaranje bezbjednih i pravednih zajednica.
- Zalaganje za podržavajuće zakone i kulturne promjene.

Kada fasilitatori/ke i organizacije osmisle aktivnosti, kampanje ili politike imajući u vidu ovu „širu sliku“, šanse za stvaranje trajnih promjena značajno rastu.

Riječi su važne

Jezik koji koristimo oblikuje način na koji razmišljamo. Fraze poput „budi muškarac“ ili „trčiš kao djevojka“ šalju poruke o tome šta je „normalno“ ili „bolje“. Korišćenje inkluzivnog jezika – na primer, reći „vatrogasac/vatrogaskinja“ umjesto „vatrogasac – spasilac/vatrogaskinja - spasiteljka“ – pomaže da se svi osjećaju viđenim i cijenjenim.

Uloga zakona i sporazuma

Ovaj priručnik nije zasnovan samo na dobrim idejama - potkrepljen je međunarodnim sporazumima koje su mnoge zemlje potpisale:

- **CEDAW** - Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena - kaže da države moraju ukloniti diskriminaciju u svim oblastima života.
- **Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija)** - usmjerena je na prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja.

- **Konvencija o pravima djeteta (CRC)** garantuje bezbjednost, učešće i razvoj djece.

Cilj održivog razvoja broj 5 bavi se postizanjem rodne ravnopravnosti i

- osnaživanjem žena i djevojčica.

Ovi sporazumi daju pravnu težinu promjenama koje želimo da postignemo.

Šta AGREE nalazi znače za naš rad:

Širom Zapadnog Balkana, Turske i EU, istraživanje AGREE je otkrilo:

- Saradnja između institucija je često slaba.
- Postoje nedovoljno jasne procedure za pomoć žrtvama RZN.
- Nastavnici i roditelji često ne znaju kako prepoznati nefizičke oblike nasilja.
- Prilike za mlade da se uključe i budu lideri uglavnom su koncentrisane u gradovima.

Istovremeno, postoji velika volja za napredak:

- Roditelji žele praktične alate.
- Nastavnici žele obuke.
- Mladi žele da budu dio rješenja.

Šta ovo znači za nas:

Kada dizajniramo aktivnosti i kampanje, treba da:

- Otvoreno razgovaramo o rodnim ulogama i stereotipima.
- Radimo na svim nivoima - individualno, porodično, školski, društveno i institucionalno;
- Obezbijedimo da naš rad bude inkluzivan i bezbjedan za sve, posebno za preživjele nasilja;
- Uključimo mlade direktno u kreiranje i vođenje aktivnosti;
- Povežemo naše akcije sa ljudskim pravima i pravnim standardima.

Zbog ovoga priručnik kombinuje **teoriju, praktične aktivnosti i primjere** iz stvarnog života - kako bi svako, bez obzira na pozadinu, mogao napraviti korake ka pravednijoj zajednici.

Reference za ovo poglavlje:

Bronfenbrenner, U. (1979). *Ekologija ljudskog razvoja*. Harvard University Press.

Cialdini, R. B., Kalgren, K. A., i Reno, R. R. (1990). Teorija fokusa normativnog ponašanja. *Advances in Experimental Social Psychology*, 24, 201–234.

Krenšo, K. (1989). Demarginalizacija preseka rase i pola. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139–167.

Eagly, A. H. (1987). *Polne razlike u društvenom ponašanju: Tumačenje društvenih uloga*. Erlbaum.

Glick, P., & Fiske, S. T. (1996). Inventar ambivalentnog seksizma. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491–512.

Heise, L. (1998). *Nasilje nad ženama: Integrisani, ekološki okvir. Nasilje nad ženama*, 4(3), 262–290.

Vršnjaci za jednakost. (2019). *Priručnik o suzbijanju diskriminacije zasnovane na polu. Ofensiva Tinerilor et al.*

Generalna skupština UN. (1979). *Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena*

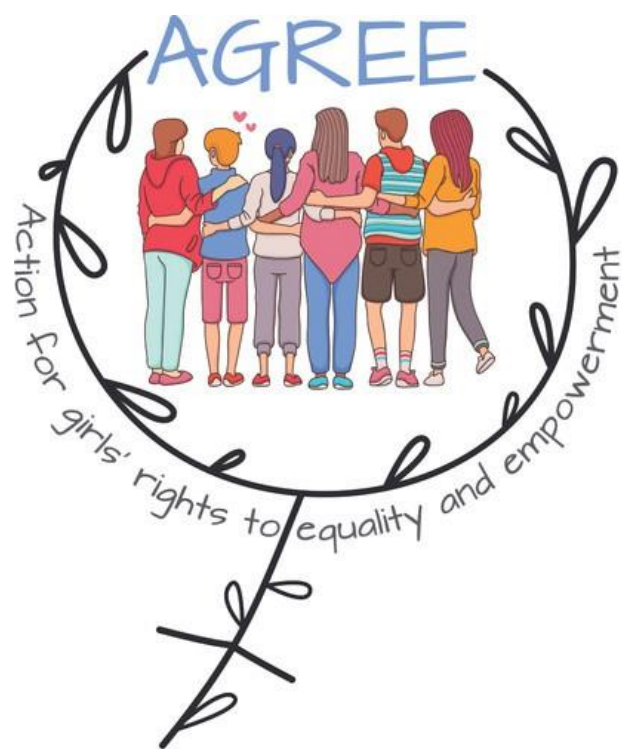
Generalna skupština UN. (1989). *Konvencija o pravima djeteta (CRC)*.

UN. (2015). *Transformacija našeg svijeta: Agenda za održivi razvoj do 2030. godine*.

Savjet Evrope. (2011). *Konvencija o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija)*.

Konzorcijum AGREE!. (2025). *Analiza procjene potreba ciljnih grupa (Zapadni Balkan i Turska)*.

3. PEDAGOŠKI PRISTUP

Način na koji učimo i vodimo razgovore o rodnoj ravnopravnosti, nediskriminaciji i različitosti jednako je važan kao i sam sadržaj. Naš pristup je ukorijenjen u **poštovanju, učešću i inkluziji**, osiguravajući da svaki glas ima prostor da bude saslušan i da se svaki učesnik osjeća sigurno da doprinese.

Ovaj priručnik kombinuje **feminističku pedagogiju, interseksionalno razmišljanje i metode neformalnog obrazovanja (NO)** sa praktičnom strukturom obrazovanja protiv predrasuda koju su razvili Luiz Derman-Sparks i kolege (Derman-Sparks & Edwards, 2020.). Ova kombinacija obezbjeđuje i vrijednosti i strukturu koja je fasilitatorima/kama potrebna za kreiranje transformativnog iskustva učenja.

Učenje kao partnerstvo

U tradicionalnom obrazovanju, nastavnik govori a učenici slušaju. U našem pristupu, učenje je **dvosmjerna ulica**:

- Fasilitator/ka donosi znanje, alate i strukturu.
- Učesnici/e donose svoja sopstvena iskustva, priče i kulturne perspektive.

Ova razmjena je ključna u obrazovanju o različitosti - učimo jedni o drugima ne samo iz knjiga ili predavanja, već kroz dijeljenje i slušanje.

Zašto neformalno obrazovanje ovdje funkcioniše

Neformalno obrazovanje (NO) ima centralnu ulogu u promovisanju rodne ravnopravnosti i nediskriminacije. Za razliku od formalnog obrazovanja, koje se često fokusira na akademsko znanje, ili informalnog obrazovanja, koje se dešava u svakodnevnom životu, **NFO je strukturisano učenje koje je fleksibilno, usmjereno na učesnike/ce i iskustveno.**

U ovom priručniku NFE metode se koriste zato što one:

- ◆ **Aktivno uključuju učesnike/ce** – ljudi najbolje uče kroz činjenje, razmišljanje i povezivanje aktivnosti sa sopstvenim životom.
- ◆ **Stvaraju sigurne prostore** – omogućavajući učesnicima/cama da dijele, slušaju i postavljaju pitanja bez pritiska ocjena ili rigidnih pravila.
- ◆ **Podstiču kritičko razmišljanje** – aktivnosti poput igranja uloga, studija slučaja i simulacija pomažu učesnicima/cama da uoče stereotipe, predrasude i nepravdu.
- ◆ **Promovišu osnaživanje i djelovanje** – NFO podržava učesnike u razvoju ne samo svijesti, već i samopouzdanja i vještina za djelovanje protiv diskriminacije.

Koristeći NFO, treneri/ce i fasilitatori/ke pomažu učesnicima/cama da prevaziđu apstraktne koncepte i **dožive jednakost i raznolikost kao stvarna, praktična i lična pitanja.**

Ovi pristupi su takođe u skladu sa ciljem obrazovanja o raznolikosti da pomogne ljudima da iskuse „sagledavanje perspektive“- ulazak u tuđu stvarnost, što može povećati empatiju i smanjiti predrasude (Galinski i Moskvic, 2000.).

Osnovni principi našeg pristupa

Bezbedni i hrabri prostori – Uspostavljamo jasne grupne dogovore o poštovanju, poverljivosti i aktivnom slušanju. „Bezbedno“ znači da učesnici mogu dijeliti bez straha od ismijavanja ili štete; „hrabro“ znači da su takođe pozvani da istražuju neprijatnost i izazovu pretpostavke.

Intersekcionalno razmišljanje – Istražujemo kako rod stupa u interakciju sa drugim aspektima identiteta, kao što su etnicitet, invaliditet, klasa i uzrast, stvarajući jedinstvena iskustva privilegije ili nepovoljnog položaja (Crenshaw, 1989.).

Iskustveno učenje – Koristimo ciklus „učenja kroz rad“:

- ◆ Iskustvo
- ◆ Refleksija
- ◆ Povezivanje sa stvarnim životom i teorijom
- Primjena u novim situacijama (Kolb, 1984)

Vlasništvo učesnika/ca – Učenici/ce zajednički kreiraju iskustvo oblikovanjem diskusija, dijeljenjem fasilitatorskih uloga i osmišljavanjem malih akcija u zajednici.

Integrisanje okvira za obrazovanje protiv predrasuda

Okvir za obrazovanje protiv predrasuda Louise Derman-Sparks daje ovom priručniku jasnu, progresivnu strukturu za učenje i djelovanje. U originalnom modelu postoje četiri osnovna cilja za učesnike (Derman-Sparks & Edwards, 2020.). Ovdje ih prilagođavamo da obuhvate rodnu ravnopravnost, nediskriminaciju i različitost u radu sa mladima i zajednicom:

1. Izgraditi pozitivni sopstveni identitet

Podržati učesnike u razvoju zdravog i samouvjerenog osjećaja ko su oni, uključujući udobnost i poštovanje prema njihovom rodnom identitetu, kulturi i drugim aspektima sebe.

2. Cijeniti različitost

Podsticati radoznalost, poštovanje i istinsko interesovanje za ljudske razlike - u izgledu, kulturi, jeziku, rodnom izražavanju, sposobnostima i više.

3. Prepoznati nepravdu

Pomoći učesnicima da prepoznaju stereotipe, predrasude i diskriminaciju kada ih vide i da razumiju njihove štetne posljedice.

4. Preduzeti akciju za pravednost

Oprema učesnike samopouzdanjem i vještinama da se zauzmu za sebe i druge i da promovišu pravičnost u svojim zajednicama.

Okvir obrazovanja protiv predrasuda

Zašto ovaj okvir funkcioniše za naš priručnik

Ovaj pristup protiv predrasuda prirodno se uklapa u **neformalno obrazovanje**:

- Kreće se od ličnog ka društvenom, baš kao mnogi procesi iskustvenog učenja.
- Gradi povjerenje i empatiju prije nego se pređe na izazovnije teme poput diskriminacije i sistemske nepravde.
- Fokusira se na akciju, što znači da učesnici odlaze ne samo sa sviješću, već i praktičnim koracima koje mogu preduzeti.

U dijelu **Praktični alati i metode**, aktivnosti će biti organizovane prema ova četiri koraka. Ovo pomaže fasilitatorima/kama da planiraju sesije koje logično napreduju i susreću učesnike tamo gdje se nalaze u svom procesu učenja.

Na primjer:

- Korak 1 aktivnosti pomažu učesnicima da istraže i cijene svoje identitete.
- Korak 2 aktivnosti grade razumijevanje i poštovanje razlika.
- Korak 3 aktivnosti izoštravaju kritičko razmišljanje o nepravdi.
- Korak 4 aktivnosti pripremaju učesnike da preduzmu smislene akcije.

Uloga kritičke refleksije

Diskutovanje o rodu, diskriminaciji i različitosti može izazvati snažne emocije. Umjesto izbjegavanja, koristimo to kao priliku za refleksiju:

- Istražiti odakle dolaze uvjerenja i osjećanja.
- Razgovarati o uticaju ovih uvjerenja na druge.
- Praktikovati poštovanje i neslaganje.

Kroz ovaj proces učesnici uče da se konstruktivno bave razlikama - ključna vještina za život i izgradnju zajednice.

Zašto ovaj pristup dovodi do promjena

Istraživanja pokazuju **da informacija sama rijetko mijenja ponašanje** (UNESCO, 2019.). Ljudi mijenjaju stavove i ponašanja kada imaju:

- Bezbijedan i podržavajući prostor da preispituju stara uvjerenja.
- Šansu da isprobaju nove ideje i ponašanja.
- Osjećaj sposobnosti i vještine za djelovanje.

Kombinovanjem neformalnih metoda, intersekcionalne svijesti i okvira za borbu protiv predrasuda, ovaj priručnik nudi praktičan i prilagodljiv put za stvaranje ravnopravnijih, poštovanijih i inkluzivnijih zajednica.

Reference za ovo poglavlje

Crenshaw, K. (1989). Demarginalizacija preseka rase i pola: Crna feministička kritika doktrine protiv diskriminacije, feminističke teorije i antirasističke politike. Pravni forum Univerziteta u Čikagu, 1989(1), 139–167.

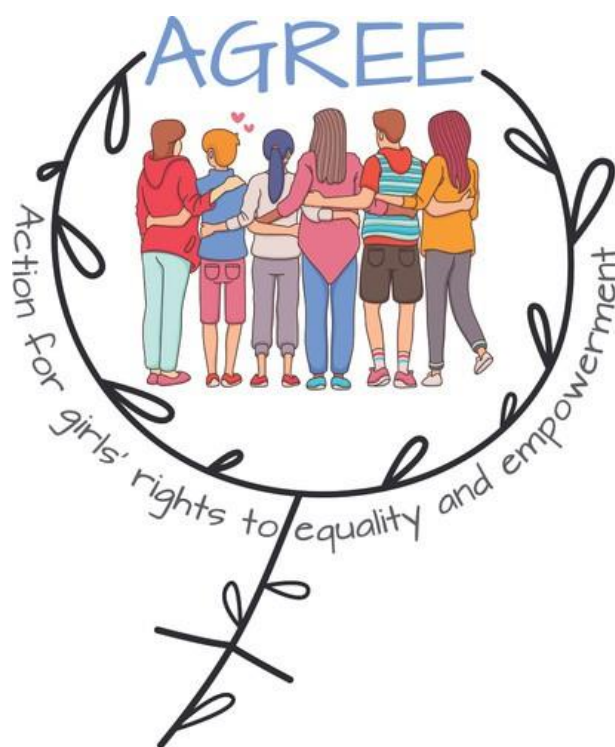
Derman-Sparks, L., & Edwards, J. O. (2020). Obrazovanje protiv predrasuda za malu decu i nas same (2. izd.). Nacionalno udruženje za obrazovanje male djece.

Galinsky, A. D., & Moskowitz, G. B. (2000). Zauzimanje perspektive: Smanjenje izražavanja stereotipa, pristupačnosti stereotipa i favorizovanja unutar grupe. Časopis za ličnost i socijalnu psihologiju, 78(4), 708–724.

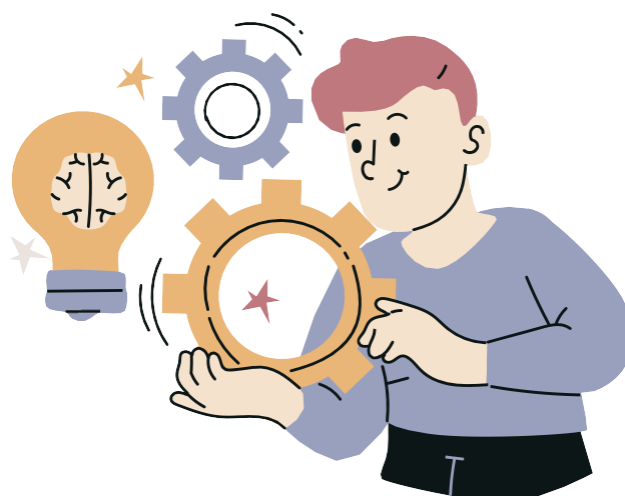
Kolb, D. A. (1984). Iskustveno učenje: Iskustvo kao izvor učenja i razvoja. Prentice-Hall.

UNESCO. (2019). Globalni izvještaj o praćenju obrazovanja 2019: Izveštaj o rodnoj ravnopravnosti: Izgradnja mostova za rodnu ravnopravnost. UNESCO Publishing.

4. PRAKTIČNI ALATI I METODE

Ovaj dio nudi aktivnosti spremne za upotrebu za omladinske radnike/ce, edukatore/ke i fasilitatore/ke u zajednici. Svaka aktivnost je dizajnirana da:

- Ospori stereotipe i predrasude.
- Izgradi empatiju i razumijevanje između razlika.
- Ohrabri učesnike da preduzimaju inkluzivne akcije u svakodnevnom životu.

Aktivnosti su prilagodljive različitim veličinama grupa, vremenskim okvirima i kulturnim kontekstima.

Korak 1 – Izgradnja pozitivnog sopstvenog identiteta

Zašto je ovaj korak važan:

Prije nego što možemo razumjeti druge, moramo pogledati sebe. Svi imaju identitet sastavljen od mnogo dijelova - porodice, kulture, jezika, roda, religije, hobija i više. Ovi elementi utiču na to kako mi vidimo svijet i kako svijet vidi nas.

Ovaj korak daje učesnicima priliku da:

- Razmisle o svom identitetu i vrijednostima.
- Primijete odakle dolaze njihova uvjerenja.
- Izgrade samopouzdanje u to ko su oni.

Kada ljudi bolje razumiju sebe, otvoreniji su da cijene druge i poštuju razlike.

Metod 1: Štitovi identiteta

Obrazloženje

Mnogi ljudi definišu sebe uglavnom kroz uloge koje im drugi daju -student/kinja, majka, vođa - bez istraživanja drugih značajnih aspekata svog identiteta. Ova aktivnost pomaže učesnicima da prepoznaju višestruke dimenzije toga ko su oni, jačajući samosvijest i međusobno poštovanje.

Ciljevi učenja

- Identifikovati lične snage, vrijednosti i pripadnosti grupama.
- Povećati samosvijest i samoprihvatanje.
- Prepoznati različitost unutar grupe.

Procijenjeno trajanje - 75 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (5 min)

- Objasnite da će učesnici kreirati „štit“ koji predstavlja važne djelove njihovog identiteta (porodica, hobiji, vrijednosti, snage itd.).

2. Crtanje štita (20 min)

- Dajte svakom učesniku prazni šablon štita podijeljen u 4 - 6 sekcija.
- Zamolite ih da ispune svaku sekciju **simbolima, riječima ili crtežima** koji predstavljaju ko su oni. Podstaknite kreativnost - nema tačnih ili pogrešnih odgovora.
- Fasilitator/ka može šetati okolo, odgovarati na pitanja i ohrabrivati učesnike da razmišljaju o **vidljivim aspektima** (kao što su rod, jezik, kultura) i **manje vidljivim aspektima** (kao što su vrijednosti, snovi ili lične snage).

3. Napravite štitove (15 min)

- Podijelite šablone štitova i markere.

- Jasno objasnite svaki kvadrant:
 1. Stvari do kojih mi je stalo (vrijednosti, strasti)
 2. Snage i vještine
 3. Zajednice kojim pripadam
 4. Nade za budućnost
- Krećite se unaokolo, ohrabrujući učesnike koji se zaglave postavljajući blaga pitanja: „U čemu si dobar/dobra što su drugi primijetili?“ ili „Kojoj grupi ljudi ti se čini da pripadaš?“

4. Rad u paru (10 min)

- Kažite: “Pronađite partnera i podijelite svoj štit. Zapamtite, vi odlučujete o čemu ćete pričati. Slušajte bez prekidanja.”
- Podsjetite ih da zahvale svom partneru na tome što je podelio/la.

5. Šetnja galerijom (10 min)

- Pozovite učesnike da postave svoje štitove na zid ili na stolove.
- Kažite: „Prošetajte okolo, primijetite sličnosti i razlike. Ne morate da komentarišete naglas - samo upijajte utiske.“

6. Grupna refleksija (15 min)

- Okupite sve i pitajte: „Koje ste sličnosti primijetili? Šta je bilo jedinstveno?“
- Povežite refleksije sa idejom da različitost postoji čak i u naizgled sličnim grupama.

Pitanja za završni osvrt

- Koji dio vašeg štita je bilo najlakše popuniti?
- Koji je bio najteži? Zašto?
- Da li ste otkrili nešto o sebi ili drugima?

Savjeti i trikovi za fasilitatore/ke

- Održavajte opuštenu atmosferu - puštajte laganu muziku tokom crtanja.
- Pomozite učesnicima koji se bore da identifikuju svoje snage; ponudite pozitivne podsticaje.
- Poštujte privatnost - neko možda neće željeti da dijeli.

Materijali

- Šablon štita (prazan, sa označenim kvadrantima).

Metod 2: Životne linije i prelomne tačke

Obrazloženje

Naši identiteti su oblikovani iskustvima, kako dobrim tako i lošim. Ova aktivnost pomaže učesnicima da razmisle o trenucima koji su uticali na to ko su oni, podstičući povezivanje kroz zajednička iskustva.

Ciljevi učenja:

- Prepoznajte događaje koji su uticali na lični identitet.
- Identifikujte faktore otpornosti i ljude koji pružaju podršku.
- Povežite lični rast sa raznolikošću i inkluzijom.

Procijenjeno trajanje - 75 minuta

Opis – Koraci

1. Postavite ton (5 min)

- Kažite: „Posmatraćemo putovanje naših života i primijetiti trenutke koji su nas oblikovali. Podijelite samo ono što vam je prijatno i zapamtite: ono što je ovdje rečeno ostaje ovdje.“

2. Nacrtajte liniju života (10 min)

- Dajte svakoj osobi prazan list papira.
- Dajte sledeće uputstvo: “Nacrtajte vodoravnu liniju preko svog papira. Na toj liniji obilježite 3-4 trenutka iz svog života koji su uticali na to ko ste danas - mogu biti pozitivni, izazovni ili oboje.”
- Dajte primjere iz sopstvenog života (neutralne i bezbjedne).

3. Dijeljenje u paru/trojci (15 min)

- Kažite: „U svojoj maloj grupi, izaberite jedan ili dva trenutka koja ćete podijeliti. Ne morate davati sve detalje, samo dovoljno da drugi shvate zašto su ti trenuci bili važni.“

4. Identifikujte teme (10 min)

- Zamolite učesnike da napišu zajedničke teme iz svojih priča na ljepljive papiriće (npr. “preseljenje na novo mjesto”, “mentorstvo”, “savladavanje straha”).

Grupišite ih na flipčartu.

5. Grupna refleksija (15 min)

- Diskutujte: “Koje obrasce uočavamo? Šta je ljudima pomoglo u teškim trenucima?”
- Povežite sa otpornosti, raznolikošću iskustava i međusobnom podrškom.

Pitanja za završni osvrt

- Koji trenuci su vas najviše oblikovali?
- Koje snage ste razvili iz tih trenutaka?
- Kako vam ova iskustva mogu pomoći da bolje razumijete druge?

Savjeti i trikovi za fasilitatore/ke

- Izbjegavajte vršiti pritisak na učesnike da dijele traumatične događaje.
- Za mlađe grupe, fokusirajte se na posljednje 3-5 godina kako bi bilo pristupačnije.

Materijali

- Šablon životne linije sa jednostavnim primjerom.

Metod 3: Krug prepoznavanja snaga

Obrazloženje

Ljudi često zanemaruju svoje sposobnosti ili potcjenjuju vještine koje donose u grupu. Prepoznavanje snaga - kako kod sebe, tako i kod drugih - povećava samopouzdanje i podstiče poštovanje. Ova aktivnost naglašava da svaka osoba ima nešto vrijedno da doprinese inkluzivnom prostoru.

Ciljevi učenja:

- Identifikujte lične snage koje podržavaju timski rad i inkluziju.
- Cijenite snage drugih.
- Izgradite kulturu pozitivnog prepoznavanja.

Procijenjeno trajanje - 75 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (5 min)

- Kažite: “Svi mi imamo različite snage - osobine i vještine koje pomažu nama i drugima. Danas ćemo uočiti vlastite snage i prepoznati snage ljudi oko nas.”
- Dajte nekoliko primjera: “strpljivo slušanje,” “jasno objašnjavanje stvari,” “činjenje da se drugi osjećaju dobrodošlo.”

2. Odabir snaga (5 min)

- Rasporedite prethodno pripremljene kartice sa snagama ili napišite riječi na tabli.
- Zamolite učesnike da odaberu dvije snage za koje misle da ih dobro opisuju.
- Ako nisu sigurni, mogu odabrati jednu snagu za koju znaju da je posjeduju i jednu koju bi željeli razviti.

3. Prepoznavanje snaga kod vršnjaka/kolega (10 min)

- Dajte uputstvo: “Prošetajte i pronađite nekoga ko je video da koristite jednu od tih snaga – možda u današnjim aktivnostima ili prethodnim interakcijama. Zamolite ih da vam daju jedan konkretan primjer.”

4. Krug afirmacija (15 min)

- Okupi grupu u krugu.
- Pozovite dobrovoljce da podijele jedan primjer snage druge osobe koja ih je impresionirala.
- Kažite: “Budite konkretni – šta su uradili i kako je to napravilo razliku?”

5. Refleksija (5 min)

- Pitajte: “Koje snage su najkorisnije pri stvaranju inkluzivnog prostora?”

Pitanja za završni osvrt

- Kako se osjećate kada ste čuli da neko drugi opisuje vašu snagu?
- Da li ste se iznenadili nekim snagama koje su drugi u vama prepoznali?
- Kako možete iskoristiti svoje snage da učinite svoje okruženje inkluzivnijim?

Savjeti i trikovi za fasilitatore/ke

- Pobrinite se da svako bude barem jednom prepoznat.
- Ako je grupa stidljiva, počnite rundom u kojoj svaka osoba kaže jednu pozitivnu stvar o osobi s desne strane
- Izbjegavajte neodređene pohvale (‘dobar/ra si’); podstičite konkretne primjere.

Materijali/dodaci

Štampane kartice sa snagama (slušanje, rješavanje problema, empatija, kreativnost, organizacija, liderstvo, prilagodljivost, strpljenje, rješavanje sukoba).

Metod 4: Identitet, mitovi i činjenice

Obrazloženje

Stereotipi i mitovi o rodu, kulturi, sposobnostima ili uzrastu mogu oblikovati način na koji ljudi vide sebe. Ova aktivnost pomaže učesnicima da identifikuju ove mitove, preispitaju ih i zamijene ih tačnim, osnažujućim informacijama.

Ciljevi učenja

- Prepoznati uobičajene mitove i stereotipe koji utiču na samostalni identitet.
- Naučiti narative zasnovane na činjenicama.
- Vježbati preformulisanje štetnih izjava.

Procijenjeno trajanje - 75 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (5 min)

- Kažite: „Mnogi od nas su čuli izjave o sebi ili drugima koje nisu istinite - ali ako ih često čujemo, možemo početi da vjerujemo u njih. Danas ćemo raditi na prepoznavanju ovih mitova i zamjenjivanju istih činjenicama i pozitivnim primjerima.“
- Dajte jedan primjer: „Mit: Dječaci ne plaču. Činjenica: Sva ljudska bića imaju emocije, i izražavanje emocija je zdravo.“

2. Nabrojati mitove (10 min)

- Zamolite učesnike da razmisle o mitovima koje su čuli o polu, kulturi ili drugim aspektima identiteta.
- Zapišite ih na flipčartu pod naslovom „Mitovi koje čujemo“.
- Vodite diskusiju sa poštovanjem - podsjetite učesnike da ne usmjeravaju mitove na određene ljude u prostoriji.

3. Rad u grupi promjena perspektive (15 min)

- Podijelite se u manje grupe.
- Svaka grupa bira 2–3 mita sa spiska. Za svaki od njih, oni:
 - Napišite neutralnu, činjeničnu izjavu koja zamjenjuje mit.
 - Navedite primjer iz stvarnog svijeta koji opovrgava mit.

4. Podijelite i diskutujte (15–20 min)

- Grupe predstavljaju svoje preformulisane izjave i primjere.
- Kao fasilitator/ka, istaknite obrasce - npr. kako se slični mitovi pojavljuju u različitim kulturama.

5. Zaključak (5 min)

- Kažite:” Kada dovodimo u pitanje mitove, ne samo da pomažemo sebi, već i olakšavamo drugima da se osjećaju prihvaćeno onakvima kakvi jesu.“

Pitanja za završni osvrt

- Kako ovi mitovi utiču na izbore ljudi i samopouzdanje?
- Koje činjenice ili primjeri su bili najubjedljiviji?
- Kako možemo pomoći u osporavanju ovih mitova u svakodnevnom životu?

Savjeti i trikovi za fasilitatore

- Pripremite nekoliko lokalnih uzora koje ćete podijeliti kao primjere.
- Podstaknite učesnike da se fokusiraju na pozitivne zamjene, a ne samo da kritikuju mit.
- Koristite kulturno relevantan i uzrastu prilagođen jezik.

Materijali/prilozi

- “Od mita do činjenice” radni list (dvije kolone: Mit → Činjenica i Primjer).
- List sa primjerima sa nekoliko mitova/činjenica za inspiraciju grupe.

Metoda 5 Riječi su važne

Obrazloženje

Riječi koje svakodnevno koristimo oblikuju način na koji razmišljamo o ljudima i grupama. Etikete, šale i stereotipi mogu djelovati beznačajno, ali utiču na stavove i ponašanja, često pojačavajući nejednakost i diskriminaciju. Ova aktivnost pomaže učesnicima da postanu svjesniji kako jezik utiče na dostojanstvo, pripadnost i samopoštovanje.

Ciljevi učenja

Do kraja ove aktivnosti, učesnici će:

- Prepoznati kako riječi i etikete mogu nositi stereotipe i skrivene predrasude.
- Razmisliti o tome kako jezik utiče na identitet i odnose.
- Vježbati korišćenje inkluzivnijeg i poštovanijeg jezika.

Broj učesnika

10–25

Procijenjeno trajanje

60–75 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

Fasilitator kaže:

- “Jezik je moćan. Može uzdići ljude, a može ih i poniziti. Danas ćemo istražiti kako etikete i riječi oblikuju način na koji vidimo sebe i druge.”
- Navedite primjere: „Pomislite na riječi poput ‘previše komanduje’ koje se često koriste za djevojčice, dok za dječake kažemo ‘lideri’. Ili razliku između ‘invalidna osoba’ i ‘osoba sa invaliditetom.’”

2. Igra etiketa (15 min)

- Zalijepite karticu sa etiketom (npr. „lijen/a“, „pametan/na“, „problematičan/na“, „žrtva“, „jak/a“, „naredbodavan/na“) na leđa svakog učesnika, tako da je oni ne vide.
- Zamolite učesnike da šetaju okolo i ponašaju se prema drugima u skladu s etiketom koju vide. (Npr. budite veoma uslužni prema „žrtvi“, prekidajte „lijenog“, hvalite „pametnog“.)
- Nakon 5–7 minuta, zaustavite igru. Učesnici pogađaju svoje oznake.

3. Refleksija u malim grupama (15 min)

- Grupe diskutuju:
 - Kako ste se osjećali kada ste bili tretirani na osnovu etikete?
 - Da li je to promijenilo vaše ponašanje?
 - Kako etikete funkcionišu u stvarnom životu (škola, radno mjesto, mediji)?

4. Diskusija u plenumu (15–20 min)

- Ponovo okupite grupu.
- Pitajte: “Odakle dolaze ove etikete? Ko ih određuje? Kakav uticaj imaju na nečije mogućnosti i osjećaj vlastite vrijednosti?”
- Istaknite da su mnoge etikete rodno obojene, rasno obojene ili povezane sa socijalnim statusom i invaliditetom.

5. Završetak (5 min)

- Kažite: „Ne možemo uvijek kontrolisati šta drugi govore, ali možemo birati riječi koje mi koristimo. Poštovan, inkluzivan jezik jedan je od najjednostavnijih, ali najmoćnijih načina da se suprotstavimo diskriminaciji.“

Pitanja za završni osvrt

- Kako ste se osjećali biti tretirani u skladu sa svojom etiketom?
- Da li je neko počeo da 'glumi' ulogu svoje etikete?
- Šta se dešava kada društvo koristi etikete u školi, na poslu ili u medijima?
- Koje etikete ste vidjeli da su povezane sa rodnim ili kulturnim stereotipima?
- Kako možemo koristiti jezik na drugačiji način da promoviramo jednakost?

Savjeti i trikovi za fasilitatore/ke

- Podsjetite učesnike da je ovo igra uloga - čak i dok glume, treba zadržati poštovanje.
- Budite spremni da neke etikete mogu izazvati emocije. Dozvolite učesnicima da izađu iz aktivnosti ako im je potrebno.
- Iskoristite priliku da naglasite primjere iz stvarnog života (npr. naslovi u medijima, politički diskurs).
- Prilagodite etikete svom kontekstu (npr. u ruralnim sredinama koristite izraze poput „gradsko dijete“, „seljak/seljanka“, itd.).

Napomena za fasilitatore/ke

Kada razgovarate o primjerima seksualnog uznemiravanja u jeziku, budite osjetljivi na činjenicu da su neki učesnici možda lično doživjeli takve komentare. Predstavite ih kao **česte izraze koji se pojavljuju u društvu**, ne kao šale koje treba ponavljati. Jasno naglasite da ti izrazi **nisu komplimenti, već oblici uznemiravanja**, te objasnite zašto su štetni. Ako se učesnici osjećaju nelagodno, dozvolite im da se povuku ili naprave kratku pauzu.

Materijali / Prilozi

- Kartice sa etiketama koje sadrže uobičajene stereotipe (štampane, za lijepljenje na leđa učesnika).
- List sa savjetima o inkluzivnom jeziku (primjeri kako zamijeniti stereotipe riječima punim poštovanja).

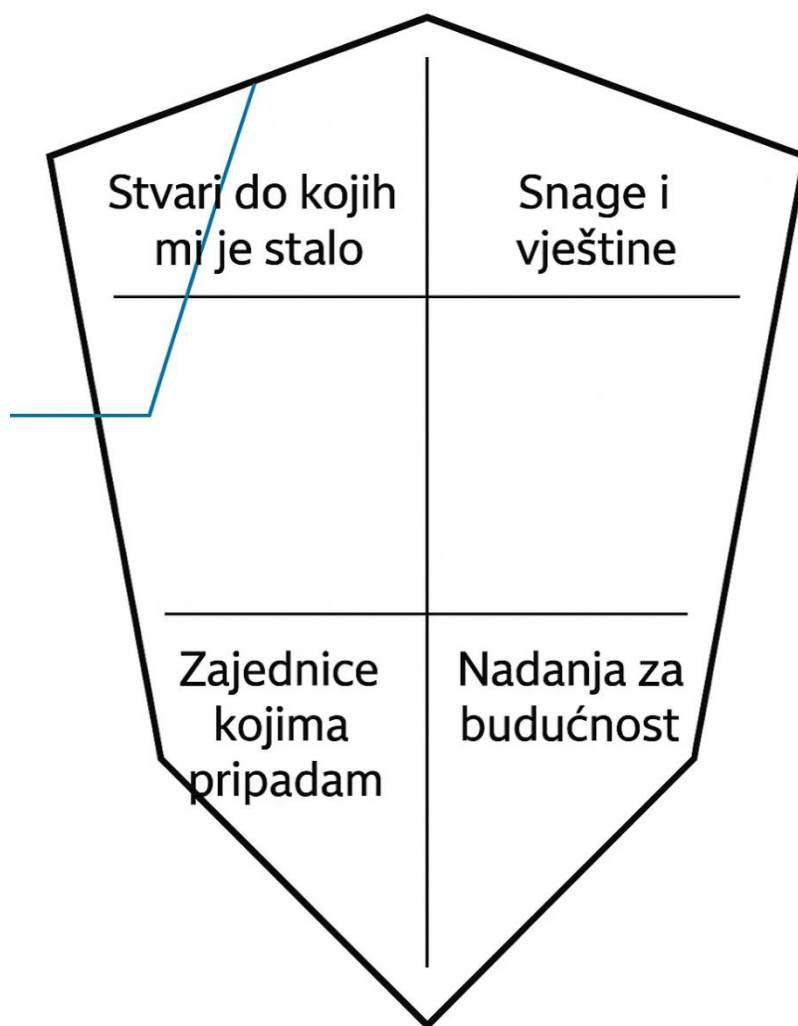

Materijal 1 – Šablon štita identiteta

Uputstva za učesnike:

Popunite svaki dio crtežima, riječima ili simbolima koji predstavljaju različite djelove vašeg identiteta. Dijelite samo ono što vam je ugodno da podijelite.

Šablon štita identiteta

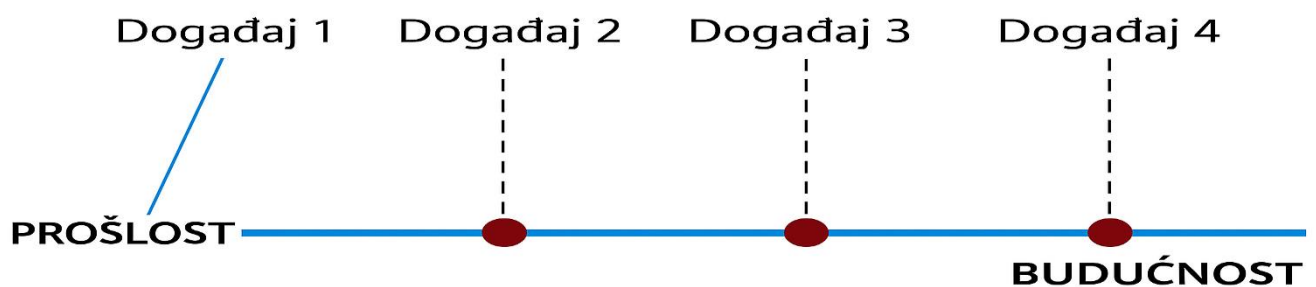

Materijal 2 – Šablon životne linije

Uputstva za učesnike:

Povucite horizontalnu liniju preko stranice. Označite 3-4 važna trenutka u vašem životu koji su oblikovali ono što ste danas. Oni mogu biti pozitivni ili izazovni.

Šablon životne linije

Kartice snaga

Aktivan slušalac / Aktivna slušateljka	Kreativni mislilac / Kreativna misliteljka	Osoba koja rješava probleme
Graditelj/ka mostova	Strpljivi pomagač / Strpljiva pomagačica	Jasan komunikator / Jasna komunikatorka
Posrednik/ca u sukobima	Motivator/ka	Organizovan planer / Organizovana planerka
Empatični pružalac podrške / Empatična pružateljka podrške	Radознаo učenik / Radознаla učenica	Vođa koji/a vodi primjerom

Materijal 4: Identitet, mitovi i činjenice

Radni listovi o mitovima i činjenicama

Mitovi	Činjenice koje ih zamjenjuju	Primjer iz stvarnog života

Materijali 5 –Kartice sa etiketama

Uputstva za fasilitatore/ke:

- Odšampajte i isijecite kartice.
- Zalijepite po jednu na leđa svakog učesnika (tako da je oni ne vide).
- Podstaknite druge da se ponašaju prema osobi u skladu sa etiketom.
- Odaberite mješavinu pozitivnih, negativnih i neutralnih etiketa.

Kartice sa etiketama (primjeri):

- Pametan / Pametna
- Zapovjedan / Zapovjedna
- Lijen / Lijena
- Jak / Jaka
- Žrtva
- Agresivan / Agresivna
- Lider / Liderka
- Problematičan / Problematična
- Osjetljiv / Osjetljiva
- Slab / Slaba
- Uspješan / Uspješna
- Duhovit / Duhovita

- - Osoba na margini / isključena osoba
 - Lijep / Lijepa
 - Ovisan / Ovisna
 - Odgovoran / Odgovorna
 - Čudan / Čudna
 - Heroj / Heroina
 - Glasan / Glasna
 - Tih / Tiha

(Napomena za fasilitatora/ku: Prilagodite listu kulturnom kontekstu. Izbjegavajte etikete koje mogu izazvati duboku štetu ili pokrenuti traumatična sjećanja. Održavajte aktivnost sigurnom, ali da podstiče na razmišljanje.)

List sa savjetima za inkluzivan jezik

Zašto su riječi važne

Ovaj list daje primjere inkluzivnijih alternativa. Riječi koje biramo mogu ili ojačati stereotype ili podstaći poštovanje i jednakost. Ovaj list daje primjere inkluzivnijih alternativa.

Primjeri stereotipa u jeziku:

Umjesto da kažete...	Pokušajte reći...	Zašto?
„To je baš gej.“	„To je nepravedno / glupo / nije u redu.“	Izbjegava korišćenje identiteta kao uvrede.
„Budi muško.“	„Budi hrabar/hrabra / ostani snažan/snažna.“	Uklanja rodna očekivanja.
„Invalidna osoba.“	„Osoba sa invaliditetom.“	Stavlja osobu ispred stanja.
„Naredbodavna djevojčica.“	„Samouvjerena liderka.“	Izbjegava rodne dvostruke standarde.
„Stranci.“	Ljudi iz drugih zemalja / novopridošlice	Poštovanije i preciznije.
„Domaćica.“	„Roditelj koji ostaje kod kuće.“	Neutralno i inkluzivno.
„Luda.“	„To je iznenađujuće / neobično.“	Izbjegava stigmatizaciju mentalnog zdravlja.
„Hej, ribo!“ / „Hej, mačko!“ (za djevojke)	Koristite ime osobe ili jednostavno „Zdravo“.	Izrazi poput „riba/mačka“ su oblici seksualnog uznemiravanja — objektivizuju osobu i svode je na izgled.
„Sama je to tražila.“	„Niko nikada ne traži da bude uznemiravan.“	Odbacuje okrivljavanje žrtve i naglašava da uznemiravanje nikada nije prihvatljivo.

Brzi podsjetnici za inkluzivan jezik

- Uvijek stavite osobu na prvo mjesto (npr. „osoba koja koristi invalidska kolica“ umjesto „vezan/a za kolica“).
- Izbjegavajte generalizacije (ne „svi muškarci“, „svi Romi“, itd.).
- Provjerite zamjenice ako niste sigurni — pitajte ljubazno.
- Zamijenite stereotipe neutralnim ili pozitivnim izrazima.
- Razmislite prije šale: humor može povrijediti kada je zasnovan na identitetu.

Korak 2 –Cijenjenje različitosti

Zašto je ovaj korak važan

Različitost je svuda oko nas - u kulturi, tradicijama, jezicima, sposobnostima i načinima razmišljanja. Ponekad nam razlike mogu djelovati neprijatno, ali upravo one čine zajednice bogatim i kreativnim.

Ovaj korak pomaže učesnicima da:

- Prepoznaju vrijednost različitosti.
- Sagledaju različitost kao snagu, a ne kao problem.
- Nauče kako da sarađuju s ljudima koji razmišljaju ili žive drugačije od njih.

Cijenjenje različitosti stvara poštovanje i saradnju, koji su temelj jednakosti i inkluzije.

Metod 1: Krugovi priča (prilagođeno iz programa Vršnjaci za jednakost)

Obrazloženje

Lične priče su snažan alat za izgradnju empatije. Slušanje nečijeg proživljenog iskustva bez osuđivanja može produbiti razumijevanje i uvažavanje različitosti.

Ciljevi učenja

- Vježbati aktivno slušanje bez prekidanja.
- Razvijati empatiju kroz dijeljenje stvarnih životnih iskustava.
- Prepoznati sličnosti i razlike među različitim pričama.

Broj učesnika

12–28, u grupama od 4–5.

Prcijenjeno vrijeme

50–60 minuta.

Opis – Koraci

1. Postavite ton (5 min)

- Kažite: “Dijelićemo kratke lične priče o pripadanju i različitosti. Naš cilj je da slušamo kako bismo razumjeli, a ne da odgovaramo ili raspravljamo..”
- Predstavite pravila slušanja: bez prekidanja, bez davanja savjeta osim ako se to od vas izričito traži, povjerljivost.

2. Formiranje malih grupa (5 min)

- Grupe od 4–5 učesnika, sjede u krugu.

3. Dijeljenje priča (25–30 min)

- Dajte svakom učesniku priču (npr. “Vrijeme kada sam se osjećao/la prihvaćeno,” “Vrijeme kada sam bio/bila pogrešno procijenjen/a”).
- Svaka osoba govori 2 minuta, nakon čega slijedi 1 minut tihe refleksije grupe.

4. Grupna refleksija (15–20 min)

- U grupama diskutujte: „Šta ste primijetili u vezi sa osjećanjima i situacijama koje su opisane?“
- Podstaknite učesnike da uoče zajedničke teme i jedinstvene perspektive.

Pitanja za završni osvrt

- Kako ste se osjećali dok ste dijelili svoju priču?
- Da li ste čuli nešto što je osporilo vaše pretpostavke?
- Koje sličnosti ste primijetili među različitim iskustvima?

Savjeti i trikovi za fasilitatora/ku

- Najprije sami podijelite kratku, sigurnu priču kao primjer. Koristite neutralne teme kako biste izbjegli teme koje mogu izazvati traumatične reakcije. Obezbijedite uravnoteženo vrijeme za govor svih.

Materijali/prilozi

- Kartice sa temama za priču.

Metod 2: Idealan muškarac, idealna žena

Obrazloženje

Društvo stalno šalje poruke o tome kako muškarci i žene „trebaju“ izgledati, ponašati se i živjeti. Ovi stereotipi ograničavaju lične izbore i jačaju nejednakost. Ova aktivnost čini ta očekivanja vidljivim kako bi učesnici mogli da ih preispitaju i izazovu.

Ciljevi učenja

- Prepoznati stereotipe o muškoj i ženskoj ulozi.
- Razmisliti kako ti stereotipi utiču na pojedince i zajednice.
- Prepoznati pritisak i štetu koju stvaraju nerealni ideali.

Broj učesnika

12–25

Procijenjeno trajanje

75–90 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Kažite: „Svi odrastamo slušajući ideje o tome šta čini ‘idealnog muškarca’ ili ‘idealnu ženu’. Ovi ideali često dolaze iz medija, kulture, religije ili porodice. Danas ćemo ih istražiti i vidjeti kako utiču na naše živote.“
- Podijelite primjere: „Muškarci treba da budu snažni i nikada ne smiju plakati.“ „Žene uvijek treba da izgledaju lijepo.“

2. Grupni rad (25–30 min)

- “Podijelite učesnike u dvije grupe: jedna pravi poster „idealnog muškarca“, druga „idealne žene“.
- Obezbijedite časopise, markere, flipčart papir. Podstaknite korišćenje kolaža, crteža ili riječi.

3. Prezentacije (15–20 min)

- Svaka grupa prezentuje svoj poster.
- Pitajte publiku: “Koje poruke vidite ovdje? Ko ima koristi od ovih ideala? Ko trpi štetu?”

4. Diskusija (20–25 min)

- Istražite kako stereotipi utiču na posao, odnose, obrazovanje i mentalno zdravlje.
- Pitajte: “Šta se dešava kada neko ne odgovara ovim idealima?”

Pitanja za završni osvrt

- Koji stereotipi vam djeluju najpoznatije?
- Kako ovi ideali utiču na mogućnosti muškaraca i žena?
- Koje promjene bi mogle smanjiti taj pritisak?

Savjeti i trikovi za fasilitatora/ku

- Podstičite humor, ali izbjegavajte ismijavanje stvarnih identiteta.
- Budite osjetljivi ako učesnici dijele lične borbe sa stereotipima.
- Istaknite pozitivne uzore koji ruše stereotipe.

Materijali/prilozi

- Primjeri postera sa stereotipima „Idealnog muškarca / Idealne žene“ za inspiraciju.

Metod 3: Rod u različitim kulturama

Obrazloženje

Rodne uloge nisu fiksne ni univerzalne - one se uveliko razlikuju kroz vrijeme i kulture. Učeći o raznovrsnim praksama, učesnici shvataju da su rodni normativi društvene konstrukcije, a ne prirodni zakoni.

Ciljevi učenja

- Otkriti kako različite kulture definišu rodne uloge.
- Prepoznati da su rodna očekivanja oblikovana društvom, a ne biologijom.
- Razmisliti kako kulturna različitost izaziva stereotipe.

Broj učesnika

12–30

Procijenjeno trajanje

60–75 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Kažite: „Ponekad mislimo da je naš način razumijevanja roda jedini ispravan, ali u stvarnosti, kulture širom svijeta imaju vrlo različita očekivanja i tradicije.“
- Dajte primjere: „U nekim kulturama, žene se smatraju liderima zajednice; u drugima, od muškaraca se očekuje da obavljaju sav težak posao. Hajde da istražimo ove razlike.“

2. Grupe za studije slučaja (20–25 min)

- Podijelite učesnike u grupe od 3–5.
- Svakoj grupi dajte kratku studiju slučaja o rodu u određenoj kulturi.

Primjeri:

- Mosuo (Kina): Matrilinearna zajednica gdje žene nasljeđuju imovinu.

- Minangkabau (Indonezija): Žene upravljaju imovinom i porodičnom linijom.
- Island: Među svjetskim liderima u rodnoj ravnopravnosti i roditeljskom odsustvu.
- Navajo (Sjeverna Amerika): Prepoznavanje Nádleehee, tradicionalne treće rodne uloge.
- India (Hijra zajednica): Priznata „treća rodna“ grupa sa kulturnim i duhovnim ulogama.

3. Kreativna prezentacija (15–20 min)

- Svaka grupa predstavlja svoj slučaj koristeći igru uloga, kratku scenu ili poster.

4. Diskusija (15–20 min)

- Povežite se sa kulturom samih učesnika. Pitajte: „Koji aspekti roda su slični ili različiti? Šta možemo naučiti o jednakosti?“

Pitanja za završni osvrt

- Šta vas je najviše iznenadilo kod ovih kultura?
- Kako posmatranje različitosti pomaže da preispitamo rodne uloge u vlastitom društvu?
- Koji primjeri bi mogli inspirisati pozitivne promjene kod kuće?

Savjeti i trikovi za fasilitatora/ku

- Naglasite poštovanje kulturnih razlika.
- Odaberite primjere koji su prikladni uzrastu i relevantni.
- Obavezno pružite jednostavne listove sa studijama slučaja, uključujući kontekst i vodič za pitanja.

Materijali/prilozi

- Kartice sa studijama slučaja (po jedna po grupi).

Metod 4: Rodno određena ponašanja i posljedice (igra uloga)

Obrazloženje

Društvo često nagrađuje ili kažnjava ljude različito za isto ponašanje, zavisno od toga da li su muškarci ili žene. Igre uloga čine ove dvostruke standarde vidljivim.

Ciljevi učenja

- Prepoznati kako se isto ponašanje različito procjenjuje na osnovu roda.
- Prepoznati nepravedne posljedice dvostrukih standarda.
- Razviti empatiju prema onima koji su pogođeni rigidnim rodnim normama.

Broj učesnika

10–25

Procijenjeno trajanje

60 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (5 min)

- Kažite: „Jeste li primijetili kako muškarci i žene mogu raditi istu stvar, a ljudi različito reaguju? Na primjer, muškarac koji pokazuje ljutnju može biti nazvan snažnim, dok žena može biti nazvana emotivnom.“

2. Grupna igra uloga (20–25 min)

- Podijelite učesnike u male grupe. Svakoj grupi dajte scenario za odigravanje:
 - Muškarac i žena oboje pokazuju tugu na poslu.
 - Dječak i djevojčica oboje žele da igraju fudbal.
 - Otac i majka oboje traže roditeljsko odsustvo.
 - Mlada žena i mladić sami idu kući noću.

3. Izvedbe (15–20 min)

- Grupe izvode svoje scene pred ostalima.
- Nakon svake izvedbe, pitajte publiku: „Kako bi društvo reagovalo na svaku situaciju?“

4. Refleksija (10–15 min)

- Diskutujte o uticaju na mogućnosti, sigurnost i mentalno zdravlje.

Pitanja za završni osvrt

- Koje dvostruke standarde ste primijetili?
- Kako oni utiču na muškarce? Kako na žene?
- Kako bi pravednost izgledala u svakoj situaciji?

Savjeti i trikovi za fasilitatore

- Držite igre uloga kratkim i fokusiranim.
- Budite spremni da usmjerite refleksiju tako da se ne jačaju stereotipi.
- Ponudite alternativne završetke koji pokazuju jednakost.

Materijali/prilozi

- Kartice sa scenarijima.

Metod 5: Igra uloga – Mijenjanje rodni uloga

Obrazloženje

Istraživanje stvarnih situacija u kojima ljudi izazivaju rodne uloge pomaže učesnicima da zamisle praktične korake ka jednakosti.

Ciljevi učenja

- Iskusiti izazove sa kojima se ljudi suočavaju kada krše rodne norme.
- Vježbati kreativno rješavanje problema za jednakost.
- Zamisliti promjene u stavovima, politikama i praksama.

Broj učesnika

12–25

Procijenjeno trajanje

60–90 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (5–10 min)

- Kažite: „Ponekad ljudi žele da rade stvari koje ne odgovaraju društvenim očekivanjima. To može biti teško, ali i prilika za promjenu. Hajde da istražimo šta se dešava kada ljudi izazivaju rodne uloge.“

2. Podjela scenarija za igru uloga (10 min)

- Primjeri:
 - Djevojčica želi da studira inženjering, ali je porodica obeshrabruje.
 - Otac traži roditeljsko odsustvo, ali se ismijava na poslu.
 - Dječak je zlostavljan jer voli ples.
 - Žena se prijavljuje za lidersku poziciju u muškoj sredini na poslu.

3. Preprema (15 min)

- Grupe pripremaju kratku igru uloga koja prikazuje problem i moguće rješenje.

4. Izvedbe (20–30 min)

- Grupe izvode svoje scenarije.

5. Diskusije (15–20 min)

- Pitajte: „Koje prepreke ste primijetili?“ „Koja rješenja je grupa predložila?“ „Šta još može biti učinjeno u stvarnom životu?“

Pitanja za završni osvrt

- Koliko su rješenja bila realna?
- Ko ima moć da podrži promjene u ovim situacijama?
- Šta svako od nas može učiniti da izazove nepoštene rodne uloge?

Savjeti i trikovi za fasilitatora/ku

- Podstičite grupe da pokažu i izazov i pozitivno rješenje.
- Dajte primjere stvarnih priča gdje su rodne uloge uspješno izazvane.
- Povežite s Korakom 4 („Preduzmite akciju“) kao pripremu za zagovaranje.

Materijali/prilozi

- Kartice sa scenarijima.

Metod 6: Šetnja privilegija (prilagođena za razliĉitost)

Obrazloženje

Privilegija često prolazi nezapaženo kod onih koji je imaju. Ova aktivnost čini vidljivim kako različiti aspekti identiteta (rod, etniĉka pripadnost, jezik, sposobnosti, religija, socio-ekonomsko porijeklo) stvaraju prednosti ili nedostatke u svakodnevnom životu.

Ciljevi uĉenja

- Razumjeti da ljudi u društvu polaze sa razliĉitih pozicija.
- Prepoznati kako privilegija oblikuje mogućnosti i iskustva.
- Razvijati empatiju prema osobama sa manje prednosti.

Broj uĉesnika

15–40

Procijenjeno trajanje

60–75 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Kaži: „Radićemo aktivnost koja pokazuje kako naše porijeklo i okolnosti donose različite prednosti i izazove. Ovo nije o okrivljanju ili osjećaju krivice, već o razumijevanju međusobne realnosti.“
- Naglasite poštovanje, tišinu tokom šetnje i povjerljivost nakon aktivnosti.

2. Priprmea (5 min)

- Zamolite uĉesnike da stanu u pravu liniju, rame uz rame, okrenuti u istom pravcu.

3. Izjave o privilegiji (20–25 min)

Čitajte izjavu jednu po jednu. Ako se izjava odnosi na učesnika; on/ona pravi jedan korak naprijed; ako predstavlja nepovoljan položaj, pravi korak nazad. Primjeri:

- „Ako su vaši roditelji završili srednju školu, napravite korak naprijed.“
- „Ako ste ikada bili nepravедno tretirani zbog svog naglaska, napravite korak nazad.“
- „Ako možete slobodno praktikovati svoju religiju, napravite korak naprijed.“
- „Ako ste se ikada osjećali nesigurno dok ste sami hodali, napravite korak nazad.“

4. Posmatranje (5 min)

- Na kraju zamolite sve da se zaustave i pogledaju oko sebe. Obratite pažnju na razmake između ljudi.

5. Završni osvrt (20–25 min)

- Vratite grupu u krug i razgovarajte o reakcijama.

Pitanja za završni osvrt

- Kako ste se osjećali dok ste se pomjerali naprijed ili nazad?
- Šta vas je iznenadilo u vezi sa konačnim pozicijama?
- Šta nam ovo govori o različitosti i pravednosti u društvu?
- Kako nam svijest o privilegiji može pomoći da stvaramo jednake mogućnosti?

Savjeti i trikovi za fasilitatora/ku

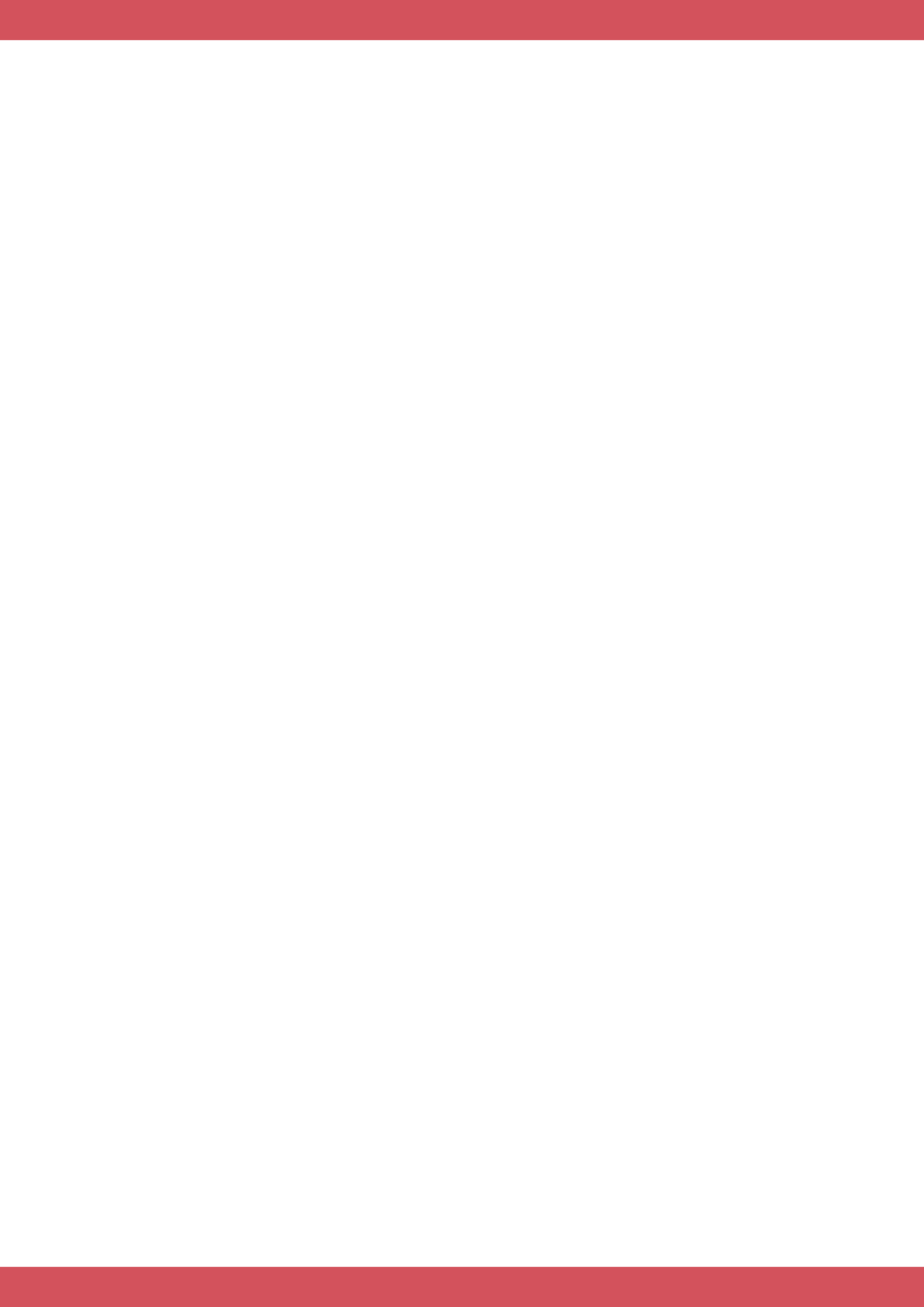
- Čitajte izjave polako, ostavljajući vrijeme za kretanje i razmišljanje.
- Budite osjetljivi - neki učesnici mogu se osjećati izloženo ili emotivno.
- Završite podsjetnikom da se privilegija može koristiti odgovorno, kao alat za zalaganje za jednakost.

Materijali/prilozi

- Lista izjava za šetnju privilegija.

Šetnja privilegija – Lista izjava

1. Ako su vaši roditelji završili srednju školu, napravite korak naprijed.
2. Ako možete slobodno praktikovati svoju religiju, napravite korak naprijed.
3. Ako ste ikada bili nepravедno tretirani zbog svog naglaska, napravite korak nazad.
4. Ako ste bili ohrabrivani da upišete fakultet, napravite korak naprijed.
5. Ako ste se ikada osjećali nesigurno dok ste sami hodali, napravite korak nazad.
6. Ako u medijima često vidite osobe poput sebe predstavljene na pozitivan način, napravite korak naprijed.
7. Ako se vaša porodica borila da zadovolji osnovne životne potrebe, napravite korak nazad.
8. Ako imate lak pristup javnim prostorima (zgrade, prevoz), napravite korak naprijed.
9. Ako ste ikada bili osuđivani zbog svoje odjeće, napravite korak nazad.
10. Ako odrasli/nastavnici/lideri obično slušaju vaše mišljenje, napravite korak naprijed.

Metod 7: Pijaca različitosti

Obrazloženje

Različitost se često doživljava kao izazov, ali ona može biti i snaga. Ova aktivnost pomaže učesnicima da vide kako razlike doprinose rješavanju problema, kreativnosti i otpornosti.

Ciljevi učenja

- Prepoznati raznovrsnost iskustava i vještina u grupi.
- Razumjeti kako različitost obogaćuje timski rad.
- Vježbati inkluzivnu saradnju.

Broj učesnika

12–30

Procijenjeno trajanje

60 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (5 min)

- Kažite: „Zamislite da je naša grupa zajednica sa pijacom vještina, iskustava i perspektiva. Danas ćemo otkriti šta svako od nas “donosi na pijaci” i kako različitost koristi cijeloj zajednici.“

2. Individualna priprema (10 min)

- Dajte svakom učesniku papirni šablon ‘tezge na pijaci’ (list podijeljen u tri polja: Moje vještine, Moja iskustva, Moje perspektive/vrijednosti).
- Zamolite ih da popune ili nacrtaju ono što mogu „ponuditi“ pijaci.

3. Šetnja pijacom (15 min)

- Postavite sve tezge po prostoriji kao na pijaci.
- Učesnici šetaju okolo, „obilaze“ tezge drugih i bilježe zanimljive ili korisne oblike različitosti.

4. Krug razmjene (10–15 min)

- Zamolite učesnike da formiraju male grupe i „razmjenjuju“ - dijeleći koje bi vještine ili perspektive željeli da „pozajme“ od drugih.

5. Grupna refleksija (15 min)

- Diskutujte o tome šta aktivnost pokazuje o vrijednosti različitosti u stvarnim zajednicama i radnim okruženjima.

Pitanja za završni osvrt

- Šta ste primijetili u vezi sa raznolikošću vještina i iskustava u grupi?
- Koje razlike su vam djelovale najvrijednije za saradnju?
- Kako možemo osigurati da doprinos svakoga bude cijenjen?

Savjeti i trikovi za fasilitatore

- Podstičite kreativnost - crteže, simbole ili čak igru uloga u „prodaji“ proizvoda na pijaci.
- Održavajte atmosferu laganom i razigranom.
- Povežite aktivnost sa stvarnim timovima, radnim mjestima i zajednicama.

Materijali / prilozi

- Šablon „tezge na pijaci“ (3 polja: vještine, iskustva, perspektive).

Materijal 1 – Rod kroz kulture

Studija slučaja 1 – Mosuo (Kina)

Mosuo su mala etnička grupa koja živi oko jezera Lugu na jugozapadu Kine. Često se opisuju kao matrilinearna zajednica, što znači da se porodična linija prati kroz majku. Imovina se uglavnom nasljeđuje preko kćeri, a domaćinstva vode starije žene.

Brak u obliku kakav poznaje većina društava ne postoji. Umjesto toga, Mosuo praktikuju ono što nazivaju „hodajući brakovi“. Muškarci noću posjećuju žene, ali nastavljaju da žive u domovima svojih majki. Djecu odgajaju majke i rodbina po majčinoj liniji, dok muškarci imaju ulogu ujaka djeci svojih sestara.

Iako žene imaju ekonomsku moć unutar domaćinstva, muškarci i dalje učestvuju u vođstvu zajednice i vjerskim praksama. Ova kombinacija ženskog autoriteta i muškog učešća dovodi u pitanje mnoge stereotipe o „muškoj dominaciji“.

Teme za diskusiju:

- Koje razlike primjećujete u poređenju sa sopstvenom kulturom?
- Kako rodne uloge kod Mosuo zajednice dovode u pitanje stereotip o muškarcima kao „glavama porodice“?
- Koje snage i koji izazovi mogu postojati u ovom sistemu?

Referenca

Shih, C. K. (2010). Potraga za harmonijom: Moso tradicije seksualnog sjedinjenja i porodičnog života. Stanford University Press.

Studija slučaja 2 – Minangkabau (Indonesija)

Minangkabau narod iz Zapadne Sumatre predstavlja najveće matrilinearno društvo na svijetu, sa više od četiri miliona ljudi. Imovina i zemlja se nasljeđuju po ženskoj liniji, a žene imaju centralnu ulogu u porodičnom i društvenom životu.

Uprkos tome, muškarci i dalje zauzimaju mnoge pozicije političkog i vjerskog autoriteta. Muškarci često odlaze u druge krajeve kako bi zaradili novac, dok žene održavaju domaćinstvo i upravljaju zemljom. Na taj način se stvara ravnoteža u kojoj se žene vide kao „čuvari tradicije“, dok se od muškaraca očekuje da donesu nove ideje iz spoljnog svijeta.

Minangkabau često kažu da je njihova kultura poput „roga vodenog bivola“ - snažna, otporna i oblikovana zajedničkim djelovanjem žena i muškaraca.

Teme za diskusiju:

- Kako ovaj sistem osnažuje žene?
- Koje uloge muškarci i dalje imaju i kako se one dopunjuju sa ulogama žena?
- Šta možemo naučiti iz ovog spoja tradicije i promjene?

Referenca

Blackwood, E. (2000). Mreže moći: žene, srodstvo i zajednica u jednom selu na Sumatri. Rowman & Littlefield.

Studija slučaja 3 – Island

Island se često rangira kao jedna od zemalja sa najvećom rodnom ravnopravnošću u svijetu. Zemlja ima snažnu tradiciju ženskog aktivizma, koja datira još od 1975. godine, kada je 90% islandskih žena stupilo u štrajk zahtijevajući jednaku platu i priznanje ženskog rada.

Danas Island ima široku politiku roditeljskog odsustva koja podstiče oba roditelja da dijele brigu o djeci. Brak istog pola i prava LGBTQ+ zajednice su potpuno priznati. Žene su snažno zastupljene u politici, uključujući i prvu predsjednicu Islanda, Vigdís Finnbogadóttir, izabranu 1980. godine, jednu od prvih demokratski izabranih ženskih šefova države na svijetu.

Ipak, postoje izazovi: rodno zasnovano nasilje i razlike u platama još uvijek postoje, iako vlada aktivno radi na njihovom smanjenju.

Teme za diskusiju:

- Koje politike pomažu promociji jednakosti na Islandu?
- Koju ulogu je aktivizam odigrao u postizanju promjena?
- Šta vaša zemlja može naučiti iz islandske prakse?

Referenca

Einarsdóttir, T. (2020). Island: Rodna ravnopravnost na raskršću equality at a crossroads. *Social Politics*, 27(4), 853–860.

Studija slučaja 4 – Navajo (Sjeverna Amerika)

Među Narodom Navajo (Diné) odavno postoji prepoznavanje Nádleehee - osobe koje posjeduju i muške i ženske uloge. Tradicionalno, Nádleehee su smatrani da imaju poseban duhovni status i poštovani su zbog svoje sposobnosti da „hodaju u dva svijeta“.

Ovo pokazuje da ideja da rod može biti samo muški ili ženski nije univerzalna. Iako su kolonizacija i spoljašnji pritisci smanjili prihvatanje Nádleehee uloga, danas postoji obnovljeni ponos i priznanje unutar Navajo zajednica.

Teme za diskusiju:

- Kako ovaj primjer dovodi u pitanje zapadnu ideju da postoje samo dva roda?
- Zašto su ovakve uloge mogle biti cijenjene u Navajo društvu?
- Kako ponovno uspostavljanje tradicija može podržati inkluziju danas?

Referenca

Roscoe, W. (1998). Promjena identiteta: Treći i četvrti rodovi u domorodačkoj Sjevernoj Americi. Palgrave Macmillan.

Studija slučaja 5 – The Hijra (Indija, Južna Azija)

U Indiji i dijelovima Južne Azije, Hijra su prepoznati kao „treći rod“. Mnoge Hijra žive u čvrstim zajednicama sa sopstvenim vođama i tradicijama. Istorijski, poštovane su kao duhovne figure, posebno tokom ceremonija poput rođenja i vjenčanja.

Međutim, kolonizacija i kasnija diskriminacija gurnuli su Hijra zajednice na marginu društva. Danas se često suočavaju sa isključenjem, siromaštvom i stigmatizacijom. U posljednjim godinama, Indija i druge zemlje počele su zakonski prepoznavati Hijra kao treći rod, pružajući im prava na identitet, obrazovanje i zaposlenje.

Teme za diskusiju:

- Koju ulogu su Hijra tradicionalno imali u društvu?
- Kako diskriminacija utiče na njihov život danas?
- Šta zvanično prepoznavanje znači za njihovo dostojanstvo i prava?

Reference

Nanda, S. (1999). Ni muškarac ni žena: Hijre u Indiji (2nd ed.). Wadsworth.

Materijal 2 - Rodno određena ponašanja i posljedice - Kartice za igru uloga

Scenario 1: Pokazivanje emocija na poslu

- **Kontekst:** Dvoje kolega (jedan muškarac, jedna žena) su u kancelariji. Oboje su pod stresom nakon neuspjeha projekta.
- **Uloga A (Muškarac):** Frustrirani ste i na ivici suza. Otvoreno pokazujete svoje emocije.
- **Uloga B (Žena):** Takođe ste uznemireni i malo plaćete dok objašnjavate svoja osjećanja.
- **Ostale uloge (opciono – kolege/šef):** Reaguju drugačije prema svakoj osobi.
- **Ključna tačka:** Primijetite kako društvo često prihvata ljutnju muškaraca, ali kritikuje žene zbog toga što su „previše emotivne“, ili kako se muškarci koji plaču mogu ismijavati, dok se od žena očekuje da plaču.

Scenario 2: Sport i hobiji

- **Kontekst:** Školski sportski klub odlučuje ko će se pridružiti fudbalskom timu.
- **Uloga A (Dječak):** Voliš ples, ali te drugi zadirkuju jer misle da „je ples za djevojčice“.
- **Uloga B (Djevojčica):** Voliš fudbal i želiš da se pridružiš timu, ali drugi kažu „fudbal je za dječake“.
- **Ostale uloge (Trener, drugovi/drugarice iz razreda):** Reaguju prema tipičnim stereotipima.
- **Ključna tačka:** Istaknite kako su hobiji i sportovi rodno obilježeni, što ograničava mogućnosti.

Scenario 3: Roditeljsko odsustvo

- **Kontekst:** Tim na poslu razgovara o roditeljskom odsustvu.
- **Uloga A (Otac):** Želiš uzeti odsustvo da se brineš o svom bebi.
- **Uloga B (Majka):** Takođe želiš roditeljsko odsustvo, ali se pretpostavlja da ga „automatski“ trebaš uzeti ti.
- **Other roles (Menadžer, kolega):** Oca tretiraju kao slabog ili neozbiljnog u vezi sa karijerom, dok majku tretiraju kao „normalnu“ ali manje profesionalnu.
- **Ključna tačka:** Pokažite kako i muškarci i žene nailaze na pristrasnost prilikom izbora roditeljskih obaveza.

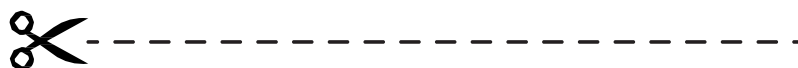

Scenario 4: Hodanje kući noću

- **Kontekst:** Dva prijatelja (jedan muškarac, jedna žena) napuštaju zabavu kasno noću.
- **Uloga A (Žena):** Oprezna si, pažljivo planiraš put, držiš ključeve u ruci. Osjećaš se nesigurno.
- **Uloga B (Muškarac):** Hodaš opušteno, bez brige, ne primjećuješ moguće rizike.
- **Ostale uloge (prijatelji, prolaznici):** Posmatraju ili komentarišu situaciju.
- **Ključna tačka:** Pokazuje koliko se percepcija sigurnosti dramatično razlikuje za muškarce i žene u svakodnevnom životu.

Scenario 5: Vođstvo u razredu ili poslu

- **Kontekst:** Grupa mora izabrati vođu za projekat. Dvije osobe se prijavljuju: jedan muškarac i jedna žena.
- **Uloga A (Muškarac):** Samouvjereno kažeš da bi ti trebao voditi, ističući svoje iskustvo.
- **Uloga B (Žena):** Podjednako kvalifikovana, ali kada progovoriš, drugi dovode u pitanje da li „voliš da daješ naređenja“
- **Ostale uloge (Članovi grupe):** Reaguju drugačije na muške i ženske stilove vođenja.
- **Ključna tačka:** Istaknite dvostruke standarde u očekivanjima vezanim za vođstvo.

Bilješke za fasilitatore za sve scenarije

- Grupe bi trebale izvoditi scene prirodno (oko 5 minuta po scenariju).
- Nakon svake igre uloga, fasilitator/ka pita: „Kako su muškarac i žena tretirani drugačije? Šta nam ovo govori o našim očekivanjima?“
- Podstičite učesnike da zamisle i kako bi pravedna i ravnopravna reakcija izgledala.

Korak 3 – Prepoznati nepravdu

Zašto je ovaj korak važan

Nepravda se često skriva u svakodnevnom životu. Može se pojaviti u malim šalama, stereotipima ili navikama koje ljudi ni ne dovode u pitanje. Ali ove „male“ stvari mogu nanijeti štetu i prerasti u veće probleme ako se ne prepoznaju i ne zaustave.

Ovaj korak podstiče učesnike da:

- Nauče kako prepoznati pristrasnost, stereotipe i diskriminaciju.
- Razumiju kako nepravda utiče na mogućnosti i dostojanstvo ljudi.
- Razmisle kako nejednakost postoji ne samo među ljudima, već i u institucijama i sistemima.

Prepoznavanje nepravde je prvi korak ka njenom izazivanju - ne možete promijeniti ono što ne možete vidjeti.

Metod 1: Prepoznaj stereotip (prilagođeno iz Priručnika Vršnjaci za jednakost)

Obrazloženje

Stereotipi su prejednostavljene ideje o grupama ljudi. Oni oblikuju očekivanja i često opravdavaju diskriminaciju. Ova aktivnost trenira učesnike da prepoznaju stereotipe u medijima i svakodnevnom govoru.

Ciljevi učenja

- Prepoznati stereotipe u uobičajnim primjerima.
- Uvidjeti razliku između stereotipa i stvarnosti.
- Razumjeti štetu koju stereotipi mogu prouzrokovati.

Broj učesnika

10–25

Procijenjeno trajanje

50–60 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (5 min)

- Kažite: „Stereotipi su skraćenice koje naš mozak pravi, ali one mogu biti štetne. Pogledajmo kako se pojavljuju oko nas.“

2. Rad u malim grupama (20 min)

- Podijelite učesnike u grupe. Dajte svakoj grupi primjere iz časopisa, reklama, filmskih isječaka ili kratkih fraza (npr. „djevojčice su loše u matematici“, „muškarci ne plaču“).
- Zamolite grupe da diskutuju: Koji stereotip je ovdje prisutan? Ko od toga ima koristi? Ko trpi štetu?

3. Šetnja galerijom (15 min)

- Grupe postavljaju svoje primjere na zid i objašnjavaju svoja zapažanja.

4. Diskusija (10–15 min)

- Istražite kako stereotipi utiču na mogućnosti, mentalno zdravlje i inkluziju.

Pitanja za završni osvrt

- Koji su stereotipi djelovali najpoznatije?
- Da li ste ikada vjerovali u neki od ovih stereotipa?
- Kako ovi stereotipi ograničavaju ljude?

Savjeti za fasilitatore

- Birajte primjere relevantne za kontekst učesnika.
- Pazite da ne ojačate stereotipe - uvijek ih izazivajte.

Materijali

- Radni list: „Prepoznaj stereotip – Ko ima koristi? Ko trpi štetu?“
-

Metod 2: Igra uloga svakodnevna nepravda

Obrazloženje

Diskriminacija je često suptilna: šala, pretpostavka ili odbacujući stav. Vježbanje kroz igre uloga pomaže učesnicima da prepoznaju ove mikroagresije.

Ciljevi učenja

- Prepoznati primjere svakodnevne pristrasnosti i diskriminacije.
- Vježbati analiziranje kako nepravda funkcionira u svakodnevnim interakcijama.
- Izgraditi samopouzdanje u prepoznavanju nepravednog tretmana.

Broj učesnika

10–20

Procijenjeno trajanje

45–60 minuta

1. Uvod (5 min)

- Kažite: „Diskriminacija nije uvijek otvorena i agresivna. Ponekad se krije u malim šalama, komentarima ili navikama. Pogledajmo kako to izgleda.“

2. Pripreme u malim grupama (15 min)

- Dajte grupama kratke kartice sa scenarijima (npr. učitelj uvijek poziva dječake, neko ismijava tuđi akcent, oglas za posao kaže „samo snažni muškarci“).

3. Igre uloga (15–20 min)

- Grupe izvode svoje scenarije. Publika pažljivo posmatra znakove nepravde.

4. Refleksija (10–15 min)

- Diskutujte šta je činilo situaciju nepravednom i kako su se mogli osjećati uključeni.

Pitanja za završni osvrt

- Koju nepravdu ste primijetili?
- Kako bi se osjećali biti meta ovakvog ponašanja?
- Zašto su mali postupci jednako važni kao i veliki?

Savjeti

- Koristite lokalne, realistične primjere.
- Podsjetite učesnike da ne prave šale koje dodatno nanose štetu.

Materijali

- Kartice sa scenarijima.
-

Metod 3: Pristrasnost u sistemu - Strukturna nepravda (prilagođeno iz Priručnika Vršnjaci za jednakost)

Obrazloženje

Pristrasnost se ne događa samo među pojedincima. Može biti ugrađena u sisteme poput škola, radnih mjesta ili zakona. Prepoznavanje strukturne nepravde ključno je za razumijevanje zašto nejednakosti opstaju.

Ciljevi učenja

- Razlikovati ličnu pristrasnost od systemske diskriminacije.
- Prepoznati primjere institucionalne nepravde.
- Razumjeti kako politike i sistemi učvršćuju nejednakost.

Broj učesnika

12–30

Procijenjeno trajanje

60–75 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Kažite: “Diskriminacija nije samo lična - ona je i systemska. Pogledajmo kako pravila i institucije ponekad stavljaju ljude u nepovoljan položaj.”

2. Grupe za studiju slučaja (25 min)

- Dajte grupama studije slučaja (npr. žene plaćene manje za isti posao, škole u siromašnijim četvrtima nedovoljno finansirane, oglasi za posao koji traže „izvorni akcenat“).
- Grupe odgovaraju na pitanja: Ko je u nepovoljnom položaju? Kako? Koji systemski faktor je u igri?

3. Prezentacija grupa (15–20 min)

- Svaka grupa dijeli svoju analizu.

4. Refleksija u cijeloj grupi (10 min)

- Povežite slučajeve sa kontekstom učesnika.

Pitanja za završni osvrt

- Kako se sistemska diskriminacija razlikuje od lične pristrasnosti?
- Zašto je teže uočiti?
- Kako je možemo prepoznati u našem vlastitom kontekstu?
- Koji oblici strukturne diskriminacije su najvidljiviji u vašoj zajednici?
- Koje oblike diskriminacije je najteže promijeniti i zašto?
- Koji oblici diskriminacije zahtijevaju hitnu akciju sada?

Savjeti

- Koristite aktuelne, lokalne primjere kada je moguće.
- Balansirajte osjetljive teme sa mogućim rješenjima.

Materijali

- Kartice sa studijama slučaja.

Metod 4: Ljestvica diskriminacije (prilagođeno iz Priručnika Vršnjaci za jednakost)

Obrazloženje

Nepravda se često postepeno pojačava od malih postupaka (šala) do ozbiljnih oblika diskriminacije (isključivanje, nasilje). Vizualizacija ove „ljestvice“ pomaže učesnicima da povežu svakodnevnu pristrasnost sa ozbiljnim posljedicama.

Ciljevi učenja

- Prepoznati da „male“ pristrasne radnje doprinose većim problemima.
- Razumjeti vezu između predrasuda, diskriminacije i nasilja.
- Razmisliti o ličnoj odgovornosti u zaustavljanju nepravde u ranoj fazi.

Broj učesnika

10–25

Procijenjeno trajanje

50–60 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Prikažite ljestvicu nacrtanu na flipčartu: dno = stereotipi/šale; sredina = isključivanje/nepravdedna pravila; vrh = nasilje/zločini iz mržnje.
- Kažite: „Svi ovi koraci su međusobno povezani. Hajde da istražimo kako.“

2. Razmjena ideja u malim grupama (20 min)

- Prikažite ljestvicu nacrtanu na flipčartu: dno = stereotipi/šale; sredina = isključivanje/unepravdedna pravila; vrh = nasilje/zlošini iz mržnje.
- Kažite: „Svi ovi koraci su međusobno povezani. Hajde da istražimo kako.“

2. Razmjena ideja u malim grupama (20 min)

- Podijelite učesnike u male grupe i dodijelite svakoj grupi jedan nivo ljestvice.
- Zamolite ih da navedu primjere diskriminacije na tom nivou (npr. šale, isključivanje, nejednaki zakoni, nasilje).
- Dodatno, svaka grupa zapisuje šta se može uraditi na tom nivou da bi se spriječilo dalje pogoršanje (npr. rano osporavanje stereotipa, stvaranje pravednijih pravila, dosljedna primjena zakona, jačanje solidarnosti u zajednici).

3. Šetnja galerijom (15 min)

- Grupe postavljaju svoje primjere i ideje za prevenciju na dijagram ljestvice.
- Učesnici obilaze, čitaju i diskutuju.

4. Diskusija (10–15 min)

- Naglasite da zaustavljanje pristrasnosti na dnu sprječava njeno eskaliranje.
- Istaknite da svako ima ulogu u prekidanju nepravde, bez obzira na nivo.

5. Pitanja za završni osvrt

- Kako su svakodnevne šale povezane sa većim problemima?
- Zašto često ignorišemo male oblike nepravde?
- Kako možemo prekinuti pristrasnost prije nego što se proširi?

Savjeti

- Naglasite povezanost nivoa, a ne njihovo rangiranje.
- Održite ton ozbiljnim, ali punim nade.

Materijali

- Šablon dijagrama ljestvice diskriminacije.

Metod 5: Medijski detektivi

Obrazloženje

Mediji oblikuju način na koji vidimo svijet, ali često i učvršćuju stereotipe. Ova aktivnost osposobljava učesnike da kritički analiziraju televiziju, reklame, muziku i društvene mreže.

Ciljevi učenja

- Prepoznati stereotipe i pristrasnost u medijima.
- Uvidjeti kako mediji utiču na stavove i uvjerenja.
- Razviti kritičko mišljenje.

Broj učesnika

12–30

Procijenjeno trajanje

60 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (5 min)

- Kažite: „Mediji pričaju priče o ljudima - ali često na nepravedan način. Hajde da postanemo detektivi i otkrijemo te obrasce.“

2. Grupni rad (25 min)

- Svaka grupa analizira jedan medijski sadržaj (reklamu, muzički spot, filmski isječak, objavu na društvenim mrežama).
- Vodeća pitanja: Ko je predstavljen? Ko nedostaje? Ko ima moć?

3. Predstavljanje nalaza (20 min)

- Grupe predstavljaju svoj „detektivski izvještaj“ ostalima.

4. Refleksija u cijeloj grupi (10 min)

Pitanja za završni osvrt

- Koje stereotipe ste primijetili?
- Kako ponavljajuće slike mogu uticati na društvo?
- Kako možemo kritičnije konzumirati medije?
- Kako ovo utiče na samopouzdanje ljudi?
- Kako bi ovaj medijski sadržaj izgledao da je inkluzivan?

Savjeti

- Birajte uzrastu prikladan i relevantan medijski sadržaj.
- Uključite i tradicionalne i digitalne medije.

Materijali

- Radni list medijski detektiv.
-

Metod 6: Hodajte u njihovim cipelama

Obrazloženje

Empatija se razvija kada pokušamo zamisliti svakodnevni život ljudi koji se suočavaju sa diskriminacijom. Ova aktivnost koristi kartice sa ulogama kako bi učesnici sagledali svijet iz perspektive drugih.

Ciljevi učenja

- Razviti empatiju prema marginalizovanim grupama.
- Razumjeti kako pristrasnost utiče na svakodnevni život.
- Vježbati uzimanje tuđe perspektive.

Broj učesnika

12–25

Procijenjeno trajanje

60–75 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (5 min)

- Kažite: „Pokušaćemo da se stavimo u tuđe cipele i vidimo kako pristrasnost utiče na svakodnevni život.“

2. Podjela kartica sa ulogama (5 min)

- Svaka kartica opisuje jedan lik (npr. radnik migrant, student sa invaliditetom, romsko dijete, majka izbjeglica).

3. Svakodnevni izazovi (25–30 min)

- Fasilitator/ka čita različite situacije (traženje stana, prijava za posao, odlazak kod ljekara) (vidjeti prilog sa prijedlozima).
- Učesnici diskutuju kako bi njihov lik doživio ove situacije.

4. Grupna refleksija (20–25 min)

Pitanja za završni osvrt

- Sa kojim izazovima se vaš lik suočio
- Kako ste se osjećali u toj ulozi?
- Koje promjene bi poboljšale njihov život?

Savjeti

- Birajte uloge koje su relevantne za društvo učesnika.
- Budite osjetljivi ako učesnici imaju lična iskustva slična opisanim.

Materijali

- Kartice sa opisima likova.

Metod 7: Sud za slučajeve diskriminacije

Opis

Diskriminaciju nije uvijek lako prepoznati. Ponekad se krije iza pravila, tradicije ili „neutralnih“ odluka. Ova aktivnost omogućava učesnicima da analiziraju stvarne situacije diskriminacije kroz simulaciju suđenja. Igrajući različite uloge (tužilac, optuženi, svjedoci, porota), učesnici sagledavaju više perspektiva i uče kako da prepoznaju nepravdu.

Ciljevi učenja

- Vježbati prepoznavanje diskriminacije u stvarnim životnim situacijama.
- Razumjeti kako se u slučajevima diskriminacije pojavljuju različiti interesi i perspektive.
- Razvijati vještine argumentovanja, slušanja i kritičkog mišljenja.
- Razmisliti koje mjere, politike ili zaštite mogu spriječiti diskriminaciju.

Broj učesnika

15–30 (minimum 5 uloga po slučaju: tužilac, optuženi, 1–2 svjedoka, porota).

Procijenjeno trajanje

75–90 minuta (u zavisnosti od broja slučajeva).

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Fasilitator/ka objašnjava:
„Diskriminacija je ponekad očigledna, ali se često krije iza izgovora ili pravila. Danas ćemo kroz simulaciju suda analizirati stvarne primjere diskriminacije. Neki od vas će igrati uloge osoba uključenih u slučaj, drugi će biti svjedoci, a ostali porota.“
- Naglasiti pravila: poštovanje, aktivno slušanje, uloge su fiktivne, ali zasnovane na stvarnim problemima.

2. Podjela u dvije grupe (5–10 min)

- Svaka grupa dobija jedan list studije slučaja.
- Uloge po grupi: Tužilac (žrtva), Optuženi (okrivljeno lice/institucija), Svjedok(ci), Porota.
- Ako je grupa veća, može biti više članova porote.

3. Priprema (15–20 min)

- Grupe čitaju opis slučaja i pripremaju se:
- Tužilac: zašto smatra da je došlo do diskriminacije
- Optuženi: zašto smatra da je odluka bila opravdana ili pravedna
- Svjedoci: dijele šta su „vidjeli“ ili doživjeli (mogu podržati bilo koju stranu)
- Porota: priprema pitanja koja bi mogli postaviti tokom suđenja.

4. Simulacija suđenja (30–35 min)

- Svaki slučaj se predstavlja pred cijelom grupom.
- Redosljed: Tužilac izlaže → Optuženi odgovara → Svjedoci govore → Porota postavlja pitanja.
- Porota se zatim kratko povlači, donosi odluku i iznosi presudu.

5. Zajednička refleksija (15–20 min)

- Fasilitator/ka vodi diskusiju:
„Koje obrasce smo primijetili u ovim slučajevima? Kako se diskriminacija može skrivati u svakodnevnom životu? Koje su konkretne akcije potrebne da bi se spriječila?“

Pitanja za završni osvrt

- Koliko je bilo lako ili teško prepoznati diskriminaciju u vašem slučaju?
- Koji su se argumenti koristili da se opravda nepravda?
- Kako su svjedoci doprinijeli razumijevanju slučaja?
- Da li se ovakvi oblici diskriminacije javljaju u vašoj zajednici?
- Koje promjene (zakoni, politike, ponašanja) bi mogle spriječiti ovakvu nepravdu?

Savjeti i trikovi za fasilitatore

- Birajte slučajeve koji su bliski stvarnosti učesnika.
- Ohrabrite kreativnost u ulogama svjedoka (npr. „Bio/la sam prisutan/na na sastanku“, „Čuo/la sam komentare drugih“).
- Održavajte poštovanje u igranju uloga - podsjetite učesnike da igraju uloge, a ne da ismijavaju stvarne identitete.
- Ako je grupa velika, organizujte paralelna suđenja u manjim grupama.

Materijali / Prilozi

- Opisi slučajeva sa ulogama i pozadinom (4 primjera: zabrana nošenja marame, unapređenje nakon porodijskog odsustva, dječak koji želi da bude medicinski tehničar, diskriminacija romske porodice pri stanovanju).
-

Materijal 1

Identifikuj stereotip - ko ima korist, a ko trpi štetu?

Primjer / Stereotip	Ko ima koristi?	Ko je oštećen?
<i>Devojčice su loše u matematici</i>	Dječaci dobijaju više prilika	Djevojčice gube samopouzdanje

Materijal 2

Svakodnevna nepravda – Kartice scenarija

Scenario 1: U učionici

Nastavnik često poziva dječake da odgovaraju na pitanja iz prirodnih nauka, a rijetko djevojčice, čak i kada podignu ruku.

Scenario 2: Na razgovoru za posao

Kandidat sa stranim akcentom prijavljuje se za posao. Poslodavac kaže: „Vaš akcenat je jak. Nisam siguran/na da će vas klijenti razumjeti.“

Scenario 3: Na igralištu

Dijete koje koristi invalidska kolica želi da se pridruži fudbalskoj igri. Ostali odgovaraju: „Ne možeš da igraš, usporićeš nas.“

Scenario 4: Na poslu

Dvoje kolega iznose istu ideju na sastanku. Kada muškarac kaže ideju, šef kaže: „Odlična ideja!“ Kada žena kaže isto, šef je ignoriše.

Scenario 5: U autobusu

Tinejdžeru koji nosi vjersku odjeću drugi putnik kaže: „Vrati se u svoju zemlju.“

Scenario 6: Kupovina odjeće

Mali dječak želi da kupi roze majicu. Prodavačica se smije i kaže: „To je za djevojčice.“

Scenario 7: U školskoj kantini

Učenici se rugaju drugom učeniku zbog hrane koja ima drugačiji miris i govore: „To je odvratno.“

Scenario 8: Onlajn grupa za ćaskanje

Djevojčica iznosi svoje mišljenje u grupnom četu. Ostali odgovaraju smijućim emotikonima i govore: „Nemoj biti tako osjetljiva.“

Scenario 9: Sportski klub

Trener kaže djevojčici: „Bolje bi ti bilo da probaš ples umjesto fudbala, to je prikladnije za tebe.“

Scenario 10: U komšiluku

Porodica se doseljava u novo naselje. Komšije šapuću: „Oni su Romi, ne dozvoljavaj djeci da se igraju s njima.“

Scenario kartica: Ljubomora ili ljubav?

- **Kontekst:** Dvoje tinejdžera su u vezi. Jedan partner stalno provjerava telefon drugog, zahtijeva da zna gdje se nalazi i govori: „Ljubomoran/na sam jer te mnogo volim.“
- **Uloge:**
 - Partner A: kontrolišući, stalno postavlja pitanja i provjerava telefon.
 - Partner B: osjeća nelagodu, ali nije siguran/na da li je ovo „normalno“ u vezi.
 - Prijatelj/ica (opciono): primjećuje šta se dešava i reaguje.
- Istražiti kako kontrolisanje ponašanje nije znak ljubavi, već oblik emocionalnog nasilja.

Pitanja za završni osvrt:

- Kako možemo prepoznati razliku između brige i kontrole?
- Zašto neki mladi ljudi miješaju ljubomoru sa ljubavlju?
- Koji su rizici kada se kontrola prihvata kao „normalna“ u vezi?

Materijal 3

Sistemska nepravda – kartice studije slučaja

Studija slučaja 1: Ista plata, različito plaćanje

Dvoje zaposlenih, Marija i Andrei, rade u istoj kompaniji, na istom poslu sa istim odgovornostima. Kada se otkriju plate, Marija zarađuje 20% manje od Andreia. Kada ona pita zašto, njen menadžer kaže:

„Andrei ima porodicu koju izdržava. Ti živiš sa roditeljima, ne treba ti toliko.“

Pitanja za diskusiju:

- Koja sistemska nepravda se ovdje vidi?
- Ko je u nepovoljnom položaju i zašto?
- Koje promjene bi učinile sistem pravednijim?

Studija slučaja 2: Škole i resursi

U istom gradu, jedna škola ima moderne računare, vanškolske aktivnosti i biblioteku. Druga škola, u siromašnijem naselju, ima stare udžbenike, nema internet i vrlo malo vannastavnih aktivnosti. Većina djece iz siromašnije škole su iz manjinskih zajednica.

Pitanja za diskusiju:

- Kako ova nejednakost utiče na budućnost učenika?
- Da li je ovo problem pojedinačnih nastavnika ili sistema?
- Šta lokalne vlasti mogu učiniti drugačije?

Studija slučaja 3: Oglas za posao

Velika kompanija objavljuje online oglas:

„Tražimo snažne muškarce do 35 godina za naš tim u magacinu.“

Nekoliko žena i starijih muškaraca se prijavljuje, ali su odbijeni bez intervjua.

Pitanja za diskusiju:

- Koji stereotipi su ugrađeni u ovaj oglas?
- Kako izbor riječi isključuje ljude?
- Kako bi pravedan oglas za posao izgledao?

Studija slučaja 4: Diskriminacija u stambenom sektoru

Romska porodica traži stan. Kada otac zove stanodavca i kaže svoje ime, svaki put mu se kaže da je stan već zauzet. Prijatelj sa ne-romskim imenom zove za iste stanove i dobija poziv da dođe i vidi stan.

Pitanja za diskusiju:

- Koja vrsta nepravde se ovdje dešava?
- Kako je ovo više od „lične pristrasnosti“?
- Koji zakoni ili politike bi trebali zaštititi ljude od ovoga?

Studija slučaja 5: Invaliditet i javni prostori

Mlada žena koja koristi invalidska kolica želi da prisustvuje koncertu u lokalnom pozorištu. Kada stigne, otkriva da nema rampe ni pristupačnog ulaza. Osoblje predlaže da ona i njen prijatelj budu nošeni uz stepenice.

Pitanja za diskusiju:

- Kako je ovo oblik sistemske diskriminacije?
- Koju poruku ovo šalje osobama sa invaliditetom?
- Koje promjene bi učinile javne prostore inkluzivnijim?

Materijal 4

Ljestvica diskriminacije

Made with Napkin

Ljestvica diskriminacije je model koji objašnjava kako **pristrasnost i predrasude mogu eskalirati ako se ne ospore na vrijeme**. Pokazuje da diskriminacija često počinje malim stvarima - šalama ili stereotipima - ali može narasti do ozbiljnijih oblika štete ako se normalizuje.

Nivoi ljestvice:

- 1. Stereotipi i šale** – Povremena pristrasnost, negativne etikete ili „bezopasne šale“ koje učvršćuju stereotipe.
- 2. Isključenje i nepravedno postupanje** – Nejednake prilike, isključivanje ljudi, nepozivanje ili neuključivanje.
- 3. Diskriminacija** – Formalno uskraćivanje prava, sistemska nepravda u obrazovanju, poslu, stanovanju, zdravstvenoj zaštiti.
- 4. Nasilje i zločini iz mržnje** – Uznemiravanje, napadi, govor mržnje, ubistva - ekstremni rezultati nekontrolisane pristrasnosti.

Zašto je važno

- Svaki korak na ljestvici olakšava sledeći.
- Ako se stereotipi i isključenje ne izazovu, stvaraju klimu u kojoj diskriminacija i nasilje mogu da cvjetaju.
- Zaustavljanje nepravde na najnižem stepenu ljestvice ključno je za sprječavanje eskalacije.

Izvori

- Allport, G. W. (1954). Priroda predrasude. Addison-Wesley.
- Savjet Evrope (2012). Kompas: Priručnik za obrazovanje mladih o ljudskim pravima. Izdavaštvo Savjeta Evrope.
- Derman-Sparks, L., & Edwards, J. O. (2010). Obrazovanje protiv predrasuda za malu djecu i nas same. NAEYC.

Materijal 5

Radni list – Medijski detektiv

Uputstvo:

Izaberi neki medijski sadržaj (oglas, TV isječak, film, muzika ili objava na društvenim mrežama). Pažljivo ga analiziraj i odgovori na pitanja kao pravi detektiv:

1. Ko je prikazan u ovom mediju?
2. Ko nedostaje ili je nevidljiv?
3. Kako su prikazani muškarci i žene?
4. Kako su prikazani ljudi različitih etničkih pripadnosti, starosti ili sposobnosti?
5. Ko ima moć ili autoritet u ovom mediju?
6. Postoje li stereotipi? Koji?
7. Koju poruku ovo šalje publici?
8. Kako bi ovo moglo uticati na stavove ili ponašanje ljudi?
9. Šta bi moglo biti promijenjeno da bi medij bio pravedniji i uključiviji?

Radni list Medijski detektiv (Primjer: Oglas za igračke) - da ga treneri koriste kao primjer

1. Ko je prikazan u ovom mediju?

Dječaci, djevojčice, majke (nakratko), i očevi (rijetko).

2. Ko nedostaje ili je nevidljiv?

- Djeca sa invaliditetom, djeca iz različitih kulturnih sredina i netradicionalne porodice (npr. samohrani očevi).

3. Kako su prikazani muškarci i žene?

- Dječaci su prikazani kao aktivni, avanturistički i skloni da prave/grade stvari.
- Djevojčice su prikazane kao brižne, nježne, fokusirane na ljepotu ili kovanje.

4. Kako su prikazani ljudi različitih etničkih pripadnosti, starosti ili sposobnosti?

- Većinom bijela djeca, bez vidljive raznolikosti.
- Nema zastupljenosti djece sa invaliditetom.

5. Ko ima moć ili autoritet u ovom mediju?

- Dječaci vode igru i rješavaju probleme.
- Djevojčice prate uloge vezane za kuću ili izgled.

6. Postoje li stereotipi? Koji?

- „Dječaci su aktivni i snažni.“
- „Djevojčice se brinu o lutkama, ljepoti i kovanju.“

7. Koju poruku ovo šalje publici?

- Dječaci bi trebali odrasti kao avanturistički lideri.
- Djevojčice bi trebale odrasti kao negujuće i fokusirane na izgled.

8. Kako bi ovo moglo uticati na stavove ili ponašanje ljudi?

- Djeca mogu vjerovati da određene igračke (a kasnije i karijere) „nisu za njih“.
- Roditelji mogu kupovati igračke po polu, što dodatno učvršćuje stereotipe.

9. Šta bi se moglo promijeniti da bi ovo bilo pravednije i inkluzivnije

- Prikazati dječake i djevojčice kako se zajedno igraju svim vrstama igračaka.
- Uključiti djecu iz različitih sredina i sa različitim sposobnostima.
- Prikazati roditelje (majke i očeve) koji jednako podržavaju igru i učenje.

Materijal 6

Hodajte u njihovim cipelama – Kartice sa ulogama

Kartica 1: Radnik/ca Imigrant/kinja

Imaš 25 godina i nedavno si se preselio/la u ovu zemlju da nađeš posao. Još ne govoriš lokalni jezik tečno. Radiš duge sate u kuhinji restorana. Neke mušterije se žale na tvoj akcenat.

Kartica 2: Učenik/ca sa invaliditetom

Imaš 14 godina i koristiš kolica. Školska zgrada nema lift, pa ponekad ne možeš da prisustvuješ časovima na spratu. Ostali učenici su prijateljski nastrojeni, ali te ne uključuju uvijek u sport ili igru.

Kartica 3: Dijete romske nacionalnosti

Imaš 10 godina i romske nacionalnosti. Kada uđeš u prodavnicu, osoblje te često prati da “provjeri” da ne kradeš. U školi nastavnici ponekad pretpostavljaju da nećeš uspjeti, čak i prije nego što odgovoriš.

Kartica 4: Majka izbjeglica

Imaš 32 godine i majka si koja je napustila svoju zemlju zbog rata. Živiš u privremenom kampu sa djecom. Nedostaje ti dom, ali želiš da tvoja djeca idu u školu i budu sigurna. Neki susjedi ne žele izbjeglice u blizini.

Kartica 5: LGBTQ+ tinejdžer/ka

Imaš 16 godina i identifikuješ se kao gej. Nisi rekao/la roditeljima jer se plašiš da te neće prihvatiti. U školi, vršnjaci se šale na račun ljudi koji su “gej” kao uvrede.

Kartica 6: Stariji komšija/ka

Imaš 72 godine i živiš sam/a. Tvoja penzija je vrlo mala, pa se često brineš zbog novca. Ponekad mlađi ljudi se smiju jer si “prespor/a” kada hodaš ili kupuješ.

Kartica 7: Muslimanka

Imaš 15 godina i nosiš maramu. Neki ljudi te pitaju da li su te roditelji “natjerali” da je nosiš. Drugi izbjegavaju sjesti pored tebe u autobusu. Želiš da studiraš medicinu i postaneš doktorica.

Kartica 8: Dječak koji voli umjetnost

Imaš 12 godina i voliš slikanje i crtanje. Drugi dječaci u tvojoj klasi se rugaju i govore da je umjetnost “za djevojčice”. Često ćutite o svojoj strasti jer ne želiš da budeš maltretiran.

Ove kartice mogu se odštampati, isjeći i nasumično podijeliti učesnicima. Tokom aktivnosti, fasilitator/ka čita svakodnevne izazove (npr. pronalaženje stana, prijava za posao, pridruživanje sportskom klubu), a učesnici razmišljaju o tome kako bi njihov lik doživio te situacije.

Svakodnevni izazovi – Hodajte u njihovim cipelama

1. Pronalaženje stana

Tražiš mjesto za život. Vlasnik stana pita o tvojoj pozadini, porodici ili izgledu prije nego odluči.

2. Prijava za posao

Prijavljuješ se za posao koji odgovara tvojim sposobnostima. Intervjuer pravi pretpostavke na osnovu tvog uzrasta, pola, akcenta ili izgleda.

3. U školi

Želiš da učestvuješ na času. Nastavnik pretpostavlja da nećeš znati odgovor, ili se vršnjaci smiju tvojoj primjedbi.

4. U javnom prevozu

Ulaziš u autobus ili voz. Neki ljudi zure, udaljavaju se ili prave nepristojne komentare.

5. Posjeta ljekaru

Osoblje govori brzo, koristi komplikovan jezik ili preispituje tvoj način života umjesto da sluša.

6. Sportske aktivnosti / pridruživanje klubu

Želiš da se pridružiš timu ili aktivnosti koja ti se sviđa, ali drugi kažu da “to nije za ljude poput tebe.”

7. Kupovina

Ulaziš u prodavnicu. Prodavac te ignoriše, prati dok se krećeš ili pretpostavlja da ne možeš platiti.

8. Kontrola od strane policije

Zaustavlja te policija. Postavljaju dodatna pitanja ili pretražuju bez jasnog razloga.

9. Predstavljanje u medijima

Gledaš TV ili skrolaš društvene mreže. Rijetko vidiš ljude poput sebe prikazane pozitivno.

10. Sticanje prijatelja

Pokušavaš da se pridružiš grupi vršnjaka. Oni te izbjegavaju, smiju ti se ili se ponašaju kao da si nevidljiv/a.

11. Proslava tradicija

Slaviš praznik ili kulturnu praksu. Drugi se rugaju ili to nazivaju “čudnim.”

12. Govor na svom jeziku

Pričaš na maternjem jeziku sa prijateljima. Stranci ti govore da “govoriš kako treba” ili pretpostavljaju da ne pripadaš.

Materijal 7

Sud za slučajeve diskriminacije – listovi studije slučaja

Studija slučaja 1: Zabrana nošenja marame u školi

Pozadina:

Amina ima 16 godina i nedavno se sa porodicom preselila u grad. Ona je vrijedna učenica koja uvijek dobija dobre ocjene. U svojoj novoj školi nosi maramu kao dio svoje vjerske prakse. Jednog dana, direktor škole joj kaže da ne može pohađati časove ukoliko ne skine maramu, tvrdeći da “omete druge učenike” i da “nije dio školske uniforme.”

Uloge:

- Amina (učenica) – Zastupa svoje pravo da nosi maramu.
- Direktor (školska vlast) – Brani pravilo škole.
- Nastavnik/ca – Može podržati bilo koju stranu (npr. pohvaliti Aminin rad ili se složiti sa pravilom uniforme).
- Učenik/ca (svjedok/inja) – Opisuje reakcije drugih učenika u razredu (podrška ili negativne reakcije).
- Porota – Sluša i donosi odluku.

Ključna pitanja za diskusiju u sudu:

- Da li je ovo diskriminacija ili opravdano školsko pravilo?
- Čija prava treba zaštititi?
- Koje alternative bi mogle postojati?

Studija slučaja 2: Odbijeno unapređenje nakon porodijskog odsustva

Pozadina:

Elena radi u marketinškoj kompaniji 5 godina. Dobro obavlja svoj posao i bila je kandidat za poziciju vođe tima prije nego što je otišla na porodijsko odsustvo. Kada se vratila i prijavila za promociju, njen menadžer kaže:

“Upravo si imala bebu. Trebamo nekoga ko je više fokusiran i dostupan.”

Uloge:

- Elena (zaposlena) – Zastupa svoje pravo i tvrdi da je nepravедno tretirana.
- Rukovodilac – Brani odluku tvrdeći da je u pitanju “dostupnost.”
- Kolega koji je promovisan – Daje svoje viđenje situacije.
- HR službenik (svjedok/inja) – Posmatrao/la proces unaprijeđenja i može otkriti detalje (predrasude, poštovanje pravila ili njihovo kršenje).
- Porota – Sluša i donosi odluku.

Ključna pitanja:

- Da li je odluka bila pravedna?
- Kako pravila i politike na radnom mjestu utiču na roditelje?
- Kako kompanija može spriječiti ovakvu nepravdu?

Studija slučaja 3: Dječak koji želi da bude medicinski tehničar

Pozadina:

Matei ima 17 godina i želi da studira medicinsku njegu. Njegovi roditelji mu kažu: "To je ženski posao." U školi mu se školski drugovi smiju i nazivaju ga "slabim." Karijerni savjetnik mu sugerira da umjesto toga upiše inženjering.

Uloge:

- Matei (učenik) – Brani svoj san da postane medicinski tehničar.
- Roditelji – Tvrde da žele da ga zaštite od ismijavanja.
- Školski drugovi – Zadirktivaju ga, ali takođe odražavaju stereotipe grupe.
- Nastavnik/ica (svjedok/ica) – Poznaje Mateiove akademske sposobnosti i njegov interes da pomaže ljudima.
- Porota – Sluša i donosi odluku.

Ključna pitanja:

- Da li je ovo diskriminacija ili samo "savjet"?
- Kako stereotipi o profesijama ograničavaju mlade ljude?
- Šta bi škole i porodice mogle da urade drugačije?

Studija slučaja 4: Diskriminacija u stambenom pitanju – Romska porodica

Pozadina:

Ion, otac iz romske porodice, traži stan za iznajmljivanje. Kad god kaže svoje ime preko telefona, stanodavci kažu da je stan “već zauzet.” Njegov prijatelj koji nije Rom zove za iste stanove i pozvan je da ih pogleda. Jedan stanodavac na kraju kaže:

“Ne iznajmljujemo Romima, komšijama se to neće svidjeti.”

Uloge:

- Ion (otac) – Traži jednako pravo na stanovanje.
- Stanodavac – Brani odluku kao “zaštitu udobnosti komšija.”
- Komšija – Slaže se sa stanodavcem, tvrdi da se romska porodica ne bi “ukopila.”
- Radnik/ca NVO (svjedok/ica) – Poznaje mnoge slične slučajeve diskriminacije Roma kada u stambenom pitanju.
- Porota - Sluša i donosi odluku.

Ključna pitanja:

- Da li je ovo lični izbor ili sistemska diskriminacija?
- Koje su posljedice diskriminacije u stambenom pitanju?
- Koje zakonske zaštite bi trebale postojati?

Bilješke za fasilitatore (za sve slučajeve)

- Podsjetite svjedoke: „Vi ne odlučujete o slučaju - samo dijelite svoju perspektivu ili ono što ste vidjeli.“
- Podstaknite kreativnost: Svjedoci mogu dodati detalje (npr. „Vidio/la sam kako studenti šapuću,“ „Primijetio/la sam da pravila nisu poštovana“).
- Nakon svakog suđenja, tražite od porote ne samo presudu, već i preporuke za promjene.

Korak 4 – Preduzmite akciju

Zašto je ovaj korak važan

Nije dovoljno samo razumjeti raznolikost ili prepoznati nepravdu - stvarne promjene se dešavaju tek kada ljudi preduzmu nešto povodom toga.

Preduzimanje akcije znači prelazak sa svijesti na hrabrost: reagovati kada čujete uvredljivu šalu, pružiti podršku nekome ko je isključen ili pokrenuti mali projekat koji će vašu zajednicu učiniti inkluzivnijom.

Ovaj korak daje učesnicima samopouzdanje i alate da:

- Suprotstave se diskriminaciji na siguran i efikasan način
- Pružaju podršku drugima kao saveznici kada se suoče s nepravdom
- Stvaraju promjene u sopstvenim krugovima, školama, na radnim mjestima i u zajednici

Učenje kako da se djeluje pomaže učesnicima da shvate da svako ima moć. Mali koraci - poput osporavanja stereotipa ili pokazivanja solidarnosti - mogu spriječiti da se nepravda razvije u veće probleme. A kada ljudi djeluju zajedno, mogu izgraditi zajednice koje su pravednije, sigurnije i otvorenije za sve.

Metod 1: Od posmatrača do onoga koji reaguje

Obrazloženje

Ljudi često ostaju tihi kada vide nepravdu. Ova aktivnost uči učesnike sigurnim i efikasnim strategijama kako da pređu iz pasivne uloge posmatrača u aktivnu ulogu osobe koja reaguje i pruža podršku („upstander“).

Ciljevi učenja

- Naučiti praktične načine reagovanja na diskriminaciju.
- Razumjeti različite strategije (direktno, odvratanje pažnje, delegiranje, odložena reakcija).
- Izgraditi samopouzdanje za reagovanje i javno zauzimanje stava.

Broj učesnika

10–25

Procijenjeno trajanje

60 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Kažite: „Većina nas je nekada svjedočila nepravdi, ali nije znala kako da reaguje. Vježbaćemo sigurne i jednostavne načine da podržimo druge.“
- Postavite “4D” model: Direktno, Odvratanje pažnje, Delegiranje, Odlaganje. (Vidjeti materijal)

2. Rad u malim grupama - scenarija (25 min)

- Grupama dajte scenarije (npr. seksistička šala na poslu, rasistički komentar u autobusu, homofobično zadirkivanje u školi).
- Grupe igraju uloge nepravde i intervenciju osobe koja reaguje („upstander“).

3. Izvođenja i diskusija (20 min)

Pitanja za završni osvrt

- Koje strategije su bile najlakše, a koje najteže?
- Kako možemo ostati sigurni dok pružamo podršku drugima?
- Kakvu razliku pravi kada se neko oglasi i reaguje?

Savjeti

- Naglasiti da tišina podržava nepravdu
- Prikazati više opcija reagovanja (ne samo direktno suprotstavljanje)

Materijali

- List: „4D strategije za reagovanje”.

Metod 2: Savezništvo na djelu

Obrazloženje

Biti saveznik znači pružati podršku marginalizovanim osobama, čak i kada mi sami nijesmo direktno pogođeni. Ova aktivnost pomaže učesnicima da razviju i uvježbaju vještine savezništva.

Ciljevi učenja

- Definirati šta je savezništvo i zašto je važno.
- Vježbati konkretne oblike savezništva u praksi.
- Prepoznati izazove i odgovornosti u ulozi saveznika.

Broj učesnika

10–20

Procijenjeno trajanje

60–75 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Kažite: „Savezništvo ne znači govoriti umjesto drugih, već stajati uz njih. Hajde da istražimo šta to zaista znači.“

2. Rad u grupama – studije slučaja (25–30 min)

- Podijeliti scenarije (npr. kolega s invaliditetom koji je isključen, muslimanska učenica koja je izložena nasilju, romska porodica kojoj je odbijeno stanovanje).
- Grupe razmišljaju i zapisuju kako bi jedan saveznik mogao reagovati i pružiti podršku.

3. Igranje uloga i refleksija (20–25 min)

Pitanja za završni osvrt

- Kako izgleda djelotvorno savezništvo u praksi?
- Sa kojim se izazovima saveznici mogu suočiti?
- Kako saveznici mogu izbjeći da „preuzmu glas“ onih koje podržavaju?

Savjeti

- Naglasiti važnost slušanja i osnaživanja tuđih glasova
- Podijeliti primjere stvarnih saveznika iz svakodnevnog života

Materijal

- Kartica sa savjetima za savezništvo.
-

Metod 3: Poster kampanja za jednakost

Obrazloženje

Mladi danas češće primjećuju kampanje na društvenim mrežama nego one postavljene na zidovima. Omogućavanjem učesnicima da osmisle postere, objave za društvene mreže, GIF-ove ili kratke video-klipove, aktivnost postaje relevantnija i zanimljivija. Cilj ostaje isti: poslati snažnu i kreativnu poruku koja promovira jednakost i suprotstavlja se diskriminaciji.

Ciljevi učenja

- Izraziti vrijednosti jednakosti i inkluzije kroz kreativni rad
- Naučiti kako osmisliti jasnu i snažnu zagovaračku poruku
- Istražiti različite načine dopiranja do publike (offline i online)
- Vježbati timski rad i komunikaciju

Broj učesnika

12–30 (rad u malim grupama).

Procijenjeno vrijeme

60–90 minuta.

1. Uvod (10 min)

- **Fasilitator kaže:**

„Kampanje za jednakost mogu imati različite oblike - od postera na zidovima do objava, GIF-ova ili video-klipova koji se dijele online. Danas ćete osmisliti sopstvenu kampanju. Možete izabrati medij koji vam je najbliži i koji najbolje govori vašoj generaciji.”

- Prikažite nekoliko primjera (štampani posteri, objave sa društvenih mreža, kratki video-klipovi) kako biste inspirisali grupu.

2. Rad u grupi (40 min)

- Podijelite učesnike u manje grupe.
- Svaka grupa bira jedan medij:
 - Poster (klasični vizuelni format)
 - Objavu za društvene mreže (slogan i slika)
 - Kratki video-klip ili GIF (odglumljen ili predstavljen kroz storyboard)
- Grupe osmišljavaju kampanju na jednu od tema, (npr. rodna ravnopravnost, borba protiv rasizma, pristupačnost, raznolikost u školama).

3. Šetnja galerijom / Projekcija (15–20 min)

- Grupe predstavljaju svoje radove: poster se izlažu, objave se projektuju, a video-klipovi prikazuju.

4. Refleksija (15 min)

- Razgovor o tome šta poruku čini snažnom i kako kampanje mogu efikasno doprijeti do publike.

Pitanja za završni osvrt

- Koja je ključna poruka vaše grupe?
- Zašto ste izabrali baš taj medij (poster, društvene mreže, video-klip)?
- Koja je vaša ciljna publika i kako biste je mogli dosegnuti?
- Kako mladi mogu koristiti kreativnost da promovišu jednakost u svojim zajednicama?

Savjeti i trikovi za fasilitatore/ke

- Obezbijedite osnovni materijal (flomastere, papir, flipčarte, telefone ako je moguće).
- Ako nema tehničkih uslova, grupe mogu napraviti storyboard umjesto stvarnog videa.
- Podstičite pozitivne i osnažujuće poruke, a ne samo fokus na probleme.
- Podsjetite učesnike da su kratke i jasne poruke često najučinkovitije.

Metod 4: Ljudska biblioteka – susret sa pričama o različitostima

Obrazloženje

Slušanje ličnih priča je jedan od najmoćnijih načina za razbijanje predrasuda. Metod Ljudske biblioteke omogućava učesnicima da „pozajme“ osobu – „živu knjigu“ – koja dijeli svoje lično iskustvo.

Ciljevi učenje

- Razvijanje empatije kroz lične price.
- Prepoznavanje stvarnih iskustava diskriminacije.
- Preispitivanje sopstvenih predrasuda.

Broj učesnika

15–40

Procijenjeno trajanje

90 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Objasniti koncept Ljudske biblioteke: ljudi su „knjige“ koje pričaju svoje životne priče.
- Naglasiti važnost povjerljivosti i poštovanja.

2. Krugovi razgovora (60 min)

- Učesnici se rotiraju u malim grupama i slušaju volontere koji dijele svoja iskustva (npr. LGBTQ+ osobe, Romi/Romkinje, osobe s invaliditetom, izbjeglice).

3. Grup refleksija (20 min)

Pitanja za završni osvrt

- Šta vas je najviše iznenadilo?
- Kako ste se osjećali dok ste slušali stvarna iskustva?
- Šta nakon današnje aktivnosti možete raditi drugačije?

Važna napomena za fasilitatore

Metod Ljudske biblioteke je dobro poznata i široko korišćena praksa u obrazovanju o različitosti i ljudskim pravima. Dokazano je efikasan u razbijanju stereotipa i izgradnji empatije, jer učesnicima omogućava da se „susrijeću“ sa stvarnim pričama drugih ljudi. Međutim, važno je imati na umu da dijeljenje ličnih priča nije uvijek bezbjedno ili prikladno za svaku grupu – naročito ako su učesnici prošli kroz traumu ili osjetljiva iskustva. Zato:

- Treneri treba pažljivo da procijene potrebe, spremnost i sigurnost grupe prije primjene ovog metoda.
- Metod je najefikasniji kada se realizuje uz pomoć pozvanih „ljudskih knjiga“ (spoljnih gostiju koji su pripremljeni i dobrovoljno žele da dijele svoja iskustva).
- Ako nije moguće pozvati spoljne goste, treneri mogu koristiti alternativne metode iz ovog priručnika (npr. studije slučaja, igre uloga ili rad sa fiktivnim ili prikupljenim pričama, umjesto ličnih ispovijesti učesnika).

Ključni principi: Ljudska biblioteka je ovdje predstavljena kao provjerena i snažna metoda, ali nije obavezna. Treneri imaju slobodu da je zamijene drugom metodom ako procijene da dijeljenje ličnih priča ne bi bilo korisno ili bezbjedno za njihovu grupu.

Materijali

- Smjernice za učesnike (kako postavljati pitanja sa poštovanjem).

Metod 5: Mapiranje zajednice za inkluziju

Obrazloženje

Zajednice često imaju i inkluzivne i isključujuće prostore. Njihovim mapiranjem učesnici lakše uočavaju gdje postoji potreba za promjenama i konkretnim djelovanjem.

Ciljevi učenja

- Analiza prostora u zajednici sa aspekta pristupačnosti i inkluzije.
- Prepoznavanje prepreka za marginalizovane grupe.
- Predlaganje lokalnih rješenja.

Broj učesnika

12–25

Procijenjeno trajanje

60–75 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Kažite: „Inkluzija počinje tamo gdje živimo. Hajde da mapiramo našu zajednicu i vidimo šta dobro funkcioniše, a gdje ima prostora za poboljšanje.“

2. Rad u malim grupama - mapiranje (25 min)

- Grupe crtaju mapu svog grada, naselja ili komšiluka.
- Na mapi označi inkluzivna mjesta (biblioteke, omladinski klubovi) i isključujuća mjesta (zgrade bez prilaza za osobe s invaliditetom, neosvijetljene ili nesigurne ulice)

3. Prezentacije i refleksija (20–25 min)

Pitanja za završni osvrt

- Koje obrasce ste primijetili?
- Ko je isključen iz određenih prostora?
- Koje konkretne aktivnosti bi mogle unaprijediti inkluziju ?

Savjeti

- Obezbijediti veliki papir i markere u boji.
- Podsticati realna rješenja.

Materijali

- Radni list za mapiranje zajednice sa vodećim pitanjima.
-

Metod 6: Promjena počinje od mene - lična obaveza

Obrazloženje

Preduzimanje akcije znači i preuzimanje lične odgovornosti. Ova aktivnost pomaže učesnicima da prepoznaju jedan konkretan korak koji mogu preduzeti.

Ciljevi učenja

- Razmišljanje o ličnoj odgovornosti.
- Obavezivanje na praktične i realne akcije.
- Jačanje osjećaja odgovornosti.

Broj učesnika

10–30

Procijenjeno trajanje

45 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (5 min)

- Kažite: „Promjena počinje malim korakom. Svako od nas može učiniti nešto da doprinese jednakosti.“

2. Individualna refleksija (15 min)

- Učesnici zapisuju jednu ličnu obavezu: šta će ubuduće raditi drugačije u svakodnevnom životu.

3. Dijeljenje u krugu (20 min)

- Učesnici, ako se osjećaju prijatno, dijele svoje obaveze sa grupom.

4. Zatvaranje aktivnosti (5 min)

- Pokupiti kartice ili zamoliti učesnike da ih zadrže kao podsjetnik na svoju obavezu.

Pitanja za završni osvrt

- Koliko je tvoja obaveza realna?
- Šta bi ti moglo otežati da je ispuniš?
- Kako ćeš se podsjećati na svoju odluku?

Savjeti

- Obezbijedite kartice sa ličnom obavezom koje učesnici mogu ponijeti kući.
- Podsticati male, konkretne korake.

Materijali

- Šablon kartice „Moja lična obaveza“.

Metod 7: Radionica o akcionom planu

Obrazloženje

Zajedničkom akcijom postiže se veći uticaj nego pojedinačnim koracima. Ovaj radni dio vodi učesnike kroz proces osmišljavanja malih projekata u zajednici.

Ciljevi učenja

- Naučiti kako planirati akciju zagovaranja.
- Vježbati timski rad i liderske vještine.
- Obavezati se na praktične inicijative.

Broj učesnika

15–30

Procijenjeno trajanje

90 minuta

Opis – Koraci

1. Uvod (10 min)

- Kažite: „Sada kada smo učili o jednakosti, hajde da osmislimo plan akcije kako bismo napravili promjenu u našoj zajednici.“

2. Grupno razmišljanje (20 min)

- Grupe prave listu problema koje žele da riješe.

3. Dizajniranje akcionog plana (40 min)

- Grupe kreiraju plan: ciljevi, aktivnosti, ko je odgovoran, vremenski okvir.

4. Prezentacije (20 min)

- Svaka grupa prezentuje svoj plan akcije.

Pitanja za završni osvrt

- Koji koraci su realni za vašu grupu?
- Ko može podržati vašu akciju?
- Koji resursi su potrebni?

Savjeti

- Podstičite jednostavne, ostvarive planove (npr. događaji podizanja svijesti, kampanje, obrazovanje vršnjaka).
- Obezbijedite šablone plana akcije.

Materijali

- Šablon plana akcije (Ciljevi, Aktivnosti, Ko, Kada, Resursi).
-

Materijal 1

Model 4D za intervenciju svjedoka

Kada primijetite nepravdu ili diskriminaciju, nije uvijek sigurno ili moguće reagovati direktno. Model 4D nudi četiri različite strategije koje možete koristiti, u zavisnosti od situacije i vašeg nivoa udobnosti.

Strategije za rješavanje nepravde

1

Distrakcija

Bezbjedno prekidanje uz nisko samopouzdanje radi smanjenja napetosti

2

Direktno suočavanje

Samouvjereno suočavanje s nepravdom u bezbjednom okruženju

3

Delegiranje

Treženje pomoći od autoriteta zbog niske bezbjednosti i samopouzdanja

4

Odložena podrška

Pružanje podrške kasnije uprkos početnim: bezbjednosnim brigama

1. Direktno

Šta znači: Suočite se sa nepravdom direktno.

- **Primjer:** Ako neko pravi seksistički vic, možete reći: „To nije smiješno. Ovakvi vicevi nanose štetu.“
 - Najefikasnije je kada je situacija sigurna i kada se osjećate dovoljno samouvjereno da progovorite.
-

2. Diskretno

Šta znači: Prekinuti situaciju bez direktnog sukoba.

- **Primjer:** Ako neko doživljava uznemiravanje u autobusu, možete započeti običan razgovor sa njim/njom:
 - „Hej, znaš li koliko je sati?“ ili „Mogu li ovdje sjesti?“
 - Ovo prekida napetost i daje osobi koja je meta priliku da se izvuče iz neprijatne situacije.
-

3. Delegiranje

Šta znači: Zatražiti pomoć od osobe sa više autoriteta ili moći.

- Primjer: Ako se učenik u školi maltretira, možete obavijestiti nastavnika.
 - Ako ste svjedok diskriminacije na poslu, možete prijaviti HR službi.
 - Korisno kada se situacija čini nesigurnom za rješavanje samostalno.
-

4. Odlaganje

Šta znači: Posvetiti pažnju osobi nakon incidenta, čak i ako niste mogli reagovati odmah.

- Primjer: Kasnije možete reći: „Vidio/jela sam šta se desilo ranije. Žao mi je što si to morao/la da doživiš. Hoćeš li da popričamo ili ti treba podrška?“
- Čak i naknadno, pokazivanje brige može imati veliki značaj.

Zašto pomaže

Model 4D pokazuje da svako može učiniti nešto, čak i ako je to malo. Nije svaka situacija pogodna za direktni sukob - ponekad je odvratanje pažnje ili naknadna podrška podjednako važna. Ključno je prekinuti tišinu kako nepravda ne bi ostala neprepoznata i neizazvana.

Od posmatrača do aktivnog zagovornika – grupni scenariji

Scenario 1: Seksistički vic na poslu

Nalazite se u kancelariji kada kolega kaže:

„Naravno da je ona dobila unapređenje - vjerovatno se samo nasmijala šefu.“

Svi se smiju osim jednog kolege koji izgleda kao da mu je neugodno.

Scenario 2: Uznemiravanje u autobusu

U prepunom autobusu, muškarac počinje da upućuje nepristojne komentare mladoj ženi o njenoj odjeći. Ona je nervozna, ali ne odgovara. Ostali putnici ćute.

Scenario 3: Akcenat u učionici

Učenik odgovara na pitanje u učionici sa jakim akcentom. Drugi učenik ga prekida, ismijavajući kako govori. Nekoliko učenika se smije. Nastavnik ne reaguje.

Scenario 4: Online maltretiranje

U grupnom chatu neko dijeli sliku dječaka sa šminkom. Druga osoba komentariše: „Izgleda kao klovn.“ Ostali šalju emotikone za smijeh.

Scenario 5: Isključenje u sportu

Tokom proba za fudbalski tim, trener kaže djevojčici: „Žao mi je, djevojke obično ne ulaze u tim. Možda možeš pomoći kao menadžer tima.“ Ona izgleda uznemireno, ali ne progovara.

Scenario 6: Prodavač/ica

U prodavnici odjeće, romska tinejdžerka pretražuje artikle. Prodavač je prati i šapuće drugom radniku: „Pazi na nju, često krađu.“ Tinejdžerka primijeti i osjeća se posramljeno.

Scenario 7: Sastanak na poslu

Tokom sastanka, žena predlaže ideju. Niko ne reaguje. Nakon deset minuta, muškarac ponovi istu ideju i šef ga pohvali. Žena izgleda frustrirano.

Scenario 8: Pristup javnom prostoru

Mladić u invalidskim kolicima želi ući u kafić, ali nema rampu. Grupa prijatelja u blizini se smije i kaže: „Očigledno da danas nećeš na kafu.“

Svaka grupa dobija **jedanu karticu sa scenariom** i mora da:

1. Igra scenu u kojoj se dešava nepravda.
 2. Odglumi najmanje **dvije različite intervencije** koristeći 4D model (npr. Direktno + Odvratanje pažnje).
 3. Podijeli sa grupom kako ste se osjećali kada ste intervenisali.
-

Savezništvo u akciji – Materijali

Šta znači biti saveznik?

Biti saveznik znači **stajati uz ljude koji se suočavaju sa diskriminacijom ili isključenjem**, iako ti sam možda nisi direktno pogođen/a. Saveznik koristi svoj glas i poziciju da podrži pravednost, pojača glas onih koji su marginalizovani i ospori predrasude.

Biti saveznik nije isto što i “spašavati” nekoga - radi se o **slušanju, učenju i odgovornom djelovanju**.

Zašto je to važno?

- Ljudi koji doživljavaju diskriminaciju mogu se osjećati usamljeno. Saveznici pokazuju da nisu sami.
- Saveznici pomažu u mijenjanju kulture, a ne samo pojedinačnih situacija.
- Pokazuje da je jednakost odgovornost svih, a ne samo marginalizovanih grupa.

Kako biti dobar saveznik (šta treba uraditi)

Prvo slušaj - Vjeruj iskustvima ljudi, čak i ako se razlikuju od tvojih.

Pojačaj glasove - Pomozi marginalizovanim osobama da budu saslušane, ne zauzimaj njihov prostor.

Reaguj - Kad je sigurno, ospori stereotipe, šale ili nepravdu.

Dijeli prilike - Preporuč, pozovi ili uključi osobe koje su često isključene.

Uči stalno - Edukuj se o pitanjima diskriminacije i privilegiji.

Šta izbjegavati (Šta ne treba raditi)

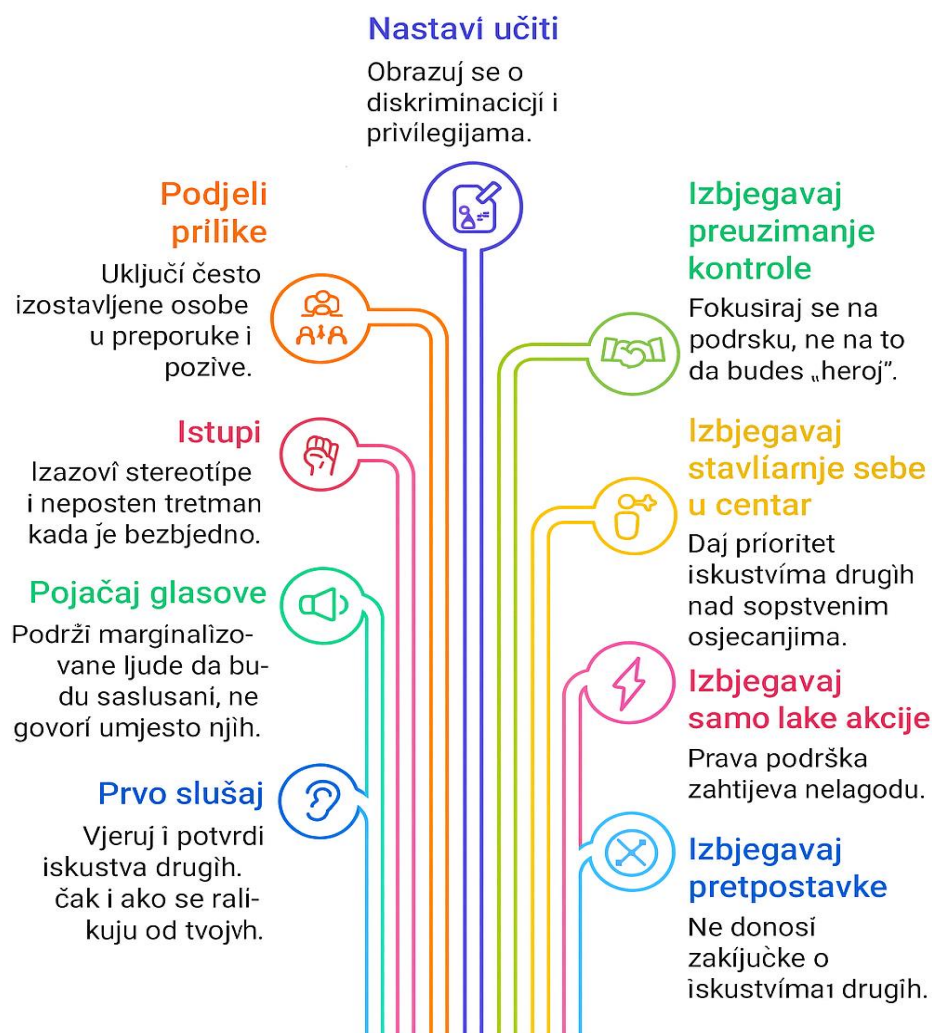
Ne preuzimaj kontrolu - Nije stvar u tome da budeš "heroj", već da podržiš druge.

Ne fokusiraj se na sebe - Koncentriši se na one koji doživljavaju diskriminaciju, ne na svoja osjećanja.

Ne djeluj samo kad je lako - Pravi saveznik ponekad ulazi u neugodne situacije.

Ne pretpostavljaj - Pitaj kako možeš pomoći umjesto da odlučuješ za druge.

Kako biti dobar saveznik?

Made with Napkin

Primjeri savezničkog djelovanja

- Ako je koleginja ili kolega prekinut/a, možete reći: „Volio/Voljela bih da je čujemo do kraja.“
- Ako studenta ismijavaju zbog svog akcenta, možete reći: „Akcenti pokazuju da znamo više od jednog jezika. To je snaga.“
- Ako je prijatelj ili prijateljica isključen/a, pozovite ga/je da se pridruži vašoj grupi.
- Ako je radno mjesto nepristupačno, pokrenite to pitanje kod rukovodstva.

Pitanja za razmišljanje

- Kada ste vidjeli da se neko ponaša kao saveznik?
- Kada ste mogli biti saveznik, ali ste ostali tihi?
- Koji je jedan konkretan korak koji ćete preduzeti da biste u svom životu praktikovali savezništvo?

Materijal 3 Ljudska biblioteka

Šta je ljudska biblioteka?

Ljudska biblioteka je međunarodna inicijativa koja je započela u **Kopenhagenu, u Danskoj, 2000. godine**. Osnovala ju je omladinska organizacija Stop the Violence, nakon nasilnog napada na jednog od svojih članova. Ideja je bila da se stvori siguran prostor u kojem ljudi mogu upoznati one s kojima inače možda nikada ne bi razgovarali - osobe sa različitim životnim pričama, identitetima ili iskustvima diskriminacije.

Umjesto pozajmljivanja knjiga, posjetioci „pozajmljuju“ ljude za razgovor. Ove „**ljudske knjige**“ dijele svoja stvarna iskustva (na primjer: biti LGBTQ+, živjeti sa invaliditetom, pripadati manjinskoj grupi, biti izbjeglica). Cilj nije rasprava, već dijalog - kako bi se predrasude preispitale i izgradilo međusobno razumijevanje.

Danas se Ljudske biblioteke organizuju u više **od 80 zemalja širom svijeta**, u školama, na univerzitetima, festivalima, radnim mjestima i u prostorima zajednice.

Zašto je to važno?

- Predrasude često nastaju iz neznanja ili nedostatka kontakta.
- Razgovor licem u lice pomaže ljudima da vide osobu iza etikete.
- Priče razvijaju empatiju i mogu smanjiti stereotipe efikasnije nego same činjenice.

Smjernice za učesnike

Kako bi Ljudska biblioteka bila siguran prostor uzajamnog poštovanja, molimo vas da se pridržavate sljedećih principa:

1. Poštuj knjigu

- Ophodite se prema svakoj osobi kao prema pravoj knjizi: pažljivo i s poštovanjem.
- Poštujte granice pripovjedača/ice.

2. Aktivno slušaj

- Dozvolite „knjizi“ da ispriča svoju priču na način koji sama odabere.
- Pokažite da slušate kroz kontakt očima, klimanje glavom i pozitivan govor tijela.

3. Postavljajte pitanja s poštovanjem

- Podstiče se postavljanje pitanja, čak i onih teških - ali ih postavljajte iz radoznalosti, a ne iz osuđivanja.
- Izbjegavajte stereotipe i pretpostavke u načinu na koji formulišete pitanja.

4. Povjerljivost

- Ono što se dijeli u Ljudskoj biblioteci ostaje u toj prostoriji. Ne dijelite priče izvan nje bez dozvole.

5. Jednako vrijeme

- Imajte na umu da „knjiga“ nije tu da zabavlja, već da dijeli iskustvo.
- Ostavite prostor i drugima u grupi da postavljaju svoja pitanja.

6. Zahvalnost

- Na kraju susreta zahvalite se „knjizi“ na otvorenosti i hrabrosti.

Smjernice za Human Library

Poštuj „knjigu“

Postupaj s svakom osobom kao s pravom knjigom: pažljivo. Postuj granice pripovjedača.

Aktivno slušaj

Dozvoli 'knizli' da ispriča svoju priču na svoj način. Pokaži da opráraš pažnju kroz kontakt očima, kijmanje glavom i pozitivni govor tijela.

Postavijaj pitanja s poštovanjem

Ohrabruje se postavijanje pitanja, čak i teških – ali pitaj s radoznalošću, ne s osudom.

Povjerljivost

Ono što se dijeli u Human Library ostaje u prostoriji. Ne dijeli priče vani bez dozvole.

Jednako vrijeme

Zapamti da „knjiga“ nije tu da zabavlja, već da dijeli. Daj prostor dugima u grupi da postavljaju pitanja

Zahvalnost

Na kraju sesije, zahvali „knjiži“ na otvorenosti i hrabrosti.

Made with Napkin

Pitanja za razmišljanje nakon Ljudske biblioteke

- Šta vas je najviše iznenadilo u pričama koje ste čuli?
- Da li su se neke od vaših pretpostavki ili stereotipa promijenile?
- Na koji način će ovi razgovori uticati na vaše buduće postupke?

Mapiranje zajednice za inkluziju - Radni list

Uputstva

Radite u grupama i nacrtajte jednostavnu mapu vašeg grada, sela ili naselja. Koristite zelenu boju za inkluzivne prostore, a crvenu za isključive prostore ili prostore sa preprekama. Zatim popunite tabelu ispod sa svojim razmišljanjima.

Dio 1 – Vaša mapa

(Nacrtajte mapu u praznom prostoru predviđenom na radnom listu - označite ključne prostore zelenom/crvenom bojom)

Dio 2 - Tabela za razmišljanje

Teme	Vodeća pitanja	Bilješke naše grupe
Javni prostori	<p>Koji prostori djeluju sigurno i prijatno? Koji djeluju nesigurno ili neprijateljski nastrojeno? Zašto?</p>	
Obrazovanje	<p>Da li su škole i obuke jednako dostupne svima? Ko bi mogao biti izostavljen ili zapostavljen?</p>	
Rad i usluge	<p>Da li postoje pravične mogućnosti za zapošljavanje i pristup zdravstvenoj zaštiti i drugim uslugama?</p>	
Pristupačnost	<p>Da li su javne zgrade i prevoz pristupačni? Da li je informacija jednostavna za razumijevanje?</p>	
Život zajednice	<p>Ko je zastupljen na događajima, u sportu i kulturi? Ko je isključen ili nevidljiv?</p>	
Promjene	<p>Koje 3 promjene bi učinile vašu zajednicu inkluzivnijom? Koji mali korak biste vi mogli preduzeti?</p>	

Moje lično obećanje

Moje lično obećanje za jednakost i inkluziju

Obećavam da ću...

(Napišite jednu konkretnu akciju koju ćete preduzeti u svakodnevnom životu kako biste podržali jednakost, raznolikost ili inkluziju. Primjer: „Osporiću nepravdne šale kad ih čujem“ ili „Uključiću drugove iz razreda koji su često izostavljeni.“)

Zašto mi je ovo važno:

(Napišite svojim riječima zašto vam je ova akcija važna, kako za vas, tako i za druge.)

Kako ću se odgovorno pridržavati svog obećanja:

- Reći prijatelju/prijateljici o svom obećanju
- Napisati podsjetnik u telefonu/bilježnici
- Pregledati svoje obećanje za jedan mjesec
- Drugo: _____

Ime (opciono): _____

Datum: _____

Radionica: Radni list Plan akcije - Materijal

Upustva

Radite u grupama kako biste osmislili mali plan akcije za promociju jednakosti, raznolikosti ili inkluzije u vašoj zajednici. Koristite ovaj radni list da organizujete svoje ideje.

Korak 1 - Definišite problem

Koji problem nejednakosti ili diskriminacije želite da riješite?

(Primjer: Nedostatak pristupačnosti u javnim prostorima, stereotipi u školi, isključivanje određenih grupa iz aktivnosti)

Korak 2 – Postavite svoj cilj

Šta želite da postignete?

(Primjer: Podizanje svijesti, organizovanje inkluzivnijih događaja, pokretanje školske kampanje)

Korak 3 – Planirajte svoje aktivnosti

Aktivnost	Ko je odgovoran?	Kada će se to desiti?	Resursi koji su potrebni

Korak 4 – Predvidite izazove

Sa kojim preprekama biste se mogli suočiti? Kako biste ih mogli prevazići?

Korak 5 – Pokazatelji uspjeha

Kako ćete znati da je vaša akcija uspjela?

(Primjer: Broj učesnika, povratne informacije iz zajednice, vidljive promjene u ponašanju)

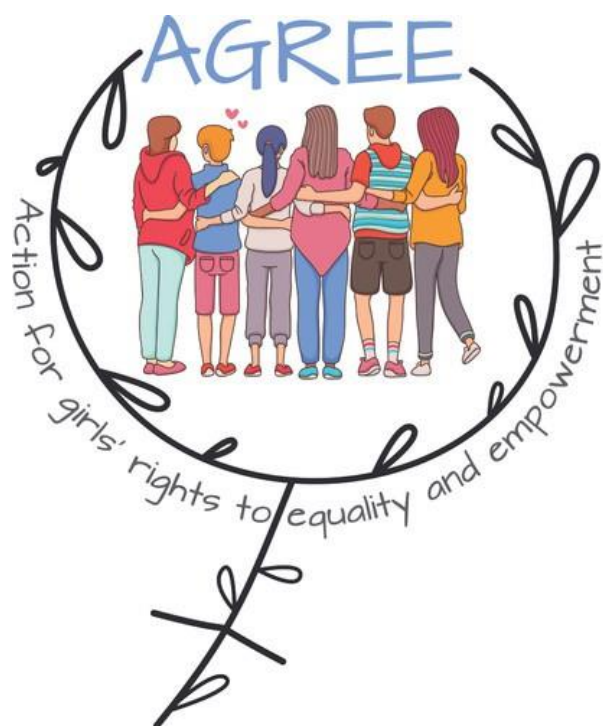
Korak 6 – Podijelite svoj plan

Budite spremni da prezentujete svoj plan akcije grupi u roku od 3–5 minuta. Istaknite:

- Problem koji ste odabrali
- Vaš glavni cilj
- Jednu ili dvije ključne aktivnosti
- Kako će se mjeriti uspjeh

5. RJEČNIK KLJUČNIH POJMOVA

Savezništvo - Praksa stajanja uz ljude koji se suočavaju sa diskriminacijom i podržavanja njihovih prava i dostojanstva, čak i kada vas lično to ne pogađa.

Pristrasnost - Preferencija, predrasuda ili sklonost, često nesvjesna, koja utiče na to kako vidimo ili tretiramo ljude. Pristrasnost može biti pozitivna ili negativna, ali obično vodi ka nepravdi.

Cisrodnost - Osoba čiji rodni identitet odgovara polu koji joj je pripisan pri rođenju.

Diskriminacija - Nepravedno ili nepošteno postupanje prema ljudima na osnovu njihovog identiteta (npr. pol, etnička pripadnost, starost, invaliditet, religija, seksualna orijentacija). Diskriminacija može biti direktna (otvoreno isključivanje) ili indirektna (pravila ili politike koje dovode određene grupe u nepovoljan položaj).

Raznolikost - Prisutnost različitosti unutar grupe, zajednice ili društva (npr. pol, etnička pripadnost, kultura, sposobnosti, starost, religija ili jezik)

Jednakost - Tretiranje ljudi na isti način, osiguravajući da svi imaju ista prava i mogućnosti.

Pravda i pravičnost - Prepoznavanje da ljudi imaju različite potrebe i početne tačke, i pružanje specifične podrške koja im je potrebna da bi postigli pravičnost.

Rodni identitet - Duboko osjećanje osobe o tome da je muško, žensko, oboje, nijedno ili negdje duž rodnog spektra.

Rodne uloge - Društveno konstruisana očekivanja o tome kako muškarci, žene ili osobe drugih rodova „treba“ da se ponašaju.

Uznemiravanje - Neželjeno, uvredljivo ponašanje usmjereno na nekoga zbog toga ko je. Može uključivati verbalno, fizičko ili online ponašanje.

Govor mržnje - Izrazi (govorni, pisani ili simbolički) koji šire, potiču ili opravdavaju mržnju ili nasilje prema ljudima na osnovu njihovog identiteta.

Implicitna (nesvjesna) pristrasnost - Skriveni stavovi ili stereotipi koji utiču na naše razumijevanje, postupke i odluke, a da toga nismo svjesni.

Inkluzija - Osiguravanje da svi mogu u potpunosti učestvovati, da se osjećaju cijenjeno i da se njihovi glasovi čuju, bez obzira na razlike.

Intersekcionalnost - Način na koji različiti aspekti identiteta (kao što su pol, rasa, klasa, invaliditet) kombinuju da stvore jedinstvena iskustva privilegije ili diskriminacije.

Mikroagresije - Svakodnevne primjedbe ili postupci koji su uvredljivi ili omalovažavajući, često nenamjerno (npr. „Govoriš dobro rumunski za Romkinju/Roma“, „Odakle ti zapravo dolaziš?“).

Norme - Nepisana pravila ili očekivanja u društvu ili grupi o tome kako ljudi treba da se ponašaju, izgledaju ili misle.

Ugnjetavanje - Sistematska i dugotrajna nepovoljnost određene grupe, održavana kroz društvene, kulturne, političke i ekonomske strukture.

Moć - Sposobnost da utičete na odluke, pristupate resursima ili kontrolirate prilike. Moć se može koristiti pozitivno (osnaživanje) ili negativno (isključivanje).

Privilegija - Nezaslužene prednosti koje neki ljudi imaju zbog svog identiteta (npr. biti muškarac u patrijarhalnom društvu, biti dio etničke većine).

Pol - Biološke karakteristike (hromozomi, hormoni, anatomija) koje se obično klasifikuju kao muške ili ženske.

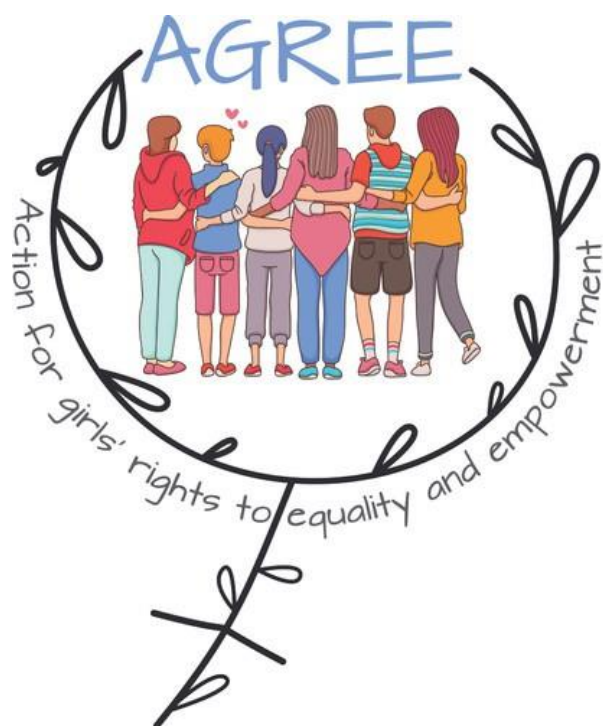
Seksizam - Predrasuda ili diskriminacija zasnovana na polu ili rodu osobe, često usmjerena protiv žena i djevojčica, ali može uticati i na muškarce i nebinarnu populaciju.

Stereotip - Fiksna, previše pojednostavljena ideja o nekoj grupi ljudi (npr. „žene su emotivne“, „muškarci ne plaču“, „imigranti su lijeni“).

Sistemska (strukturna) diskriminacija - Nejednakost ugrađena u zakone, politike, institucije ili društvene sisteme, koja dovodi do nepovoljnosti za određene grupe.

Transrodnost - Osoba čiji rodni identitet ne odgovara polu koji joj je pripisan pri rođenju.

6. LITERATURA I DODATNI RESURSI

Reference

- Derman-Sparks, L., & Edwards, J. O. (2010). *Obrazovanje protiv predrasuda za malu djecu i nas same*. Vašington, DC: Nacionalno udruženje za obrazovanje male djece.
- Heise, L. (1998). Nasilje nad ženama: Integrisani, ekološki okvir. *Nasilje nad ženama*, 4(3), 262–290. <https://doi.org/10.1177/1077801298004003002>
- Organizacija ljudska biblioteka (n.d.). *Ljudska biblioteka: Ne osuđujte nekoga*. Preuzeto sa <https://humanlibrary.org>
- Ujedinjene nacije. (2015). *Transformacija našeg svijeta: Agenda za održivi razvoj do 2030. godine*. Preuzeto sa <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- UNESCO. (2017). *Vodič za obezbeđivanje inkluzije i ravnopravnosti u obrazovanju*. Pariz: UNESCO izdavaštvo.
- Evropska komisija. (2020). *Unija jednakosti: Strategija rodne ravnopravnosti 2020–2025*. Brisel: Evropska unija.
- Savjet Evrope. (2019). *Strategija rodne ravnopravnosti 2018–2023*. Strazbur: Savjet Evrope.

Dodatna literatura (akademska i teorijska)

- Freire, P. (1970). *Pedagogija ugnjetavanih*. Njujork: Continuum.
- hooks, b. (2000) *Feminizam je za svakoga: Strastvena politika*. Kembridž, Masačusets: South End Press.
- Crenshaw, K. (1991). Mapiranje margina: Intersekcionalnost, politika identiteta i nasilje nad ženama drugih rasa. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Connell, R. W. (2005). *Mušкости (2 izd.)*. Berkeley: University of California Press.
- Nussbaum, M. (2011). *Stvaranje sposobnosti: Pristup ljudskog razvoja*. Kembridž, Masačusets: Harvard University Press.

Ključni priručnici i alati za praksu

- Savjet Evrope (2012). Kompas: Priručnik za obrazovanje o ljudskim pravima sa mladima. Strazbur: Savjet Evrope. Dostupno na: <https://www.coe.int/compass>
- Savjet Evrope (2015). Kompasito: Priručnik za obrazovanje o ljudskim pravima sa djecom. Strazbur: Savjet Evrope.
- SALTO-YOUTH Centar za resurse kulturne raznolikosti. Interkulturalna kompetencija u omladinskom radu. Dostupno na: <https://www.salto-youth.net/diversity>
- UNESCO (2019). Komplet alata za mlade kao istraživače. Pariz: UNESCO.
- Amnesty International (2017). Komplet alata za obrazovanje o ljudskim pravima. London: Amnesty International.
- UNICEF (2014). Prava, poštovanje, jednakost: Komplet alata za škole. Njujork: UNICEF.
- Evropski omladinski forum (2016). Priručnik o rodnoj ravnopravnosti u omladinskom radu. Brisel: EYF.
- OECD (2020). Obrazovanje za inkluzivna društva: Alati za nastavnike. Pariz: OECD.

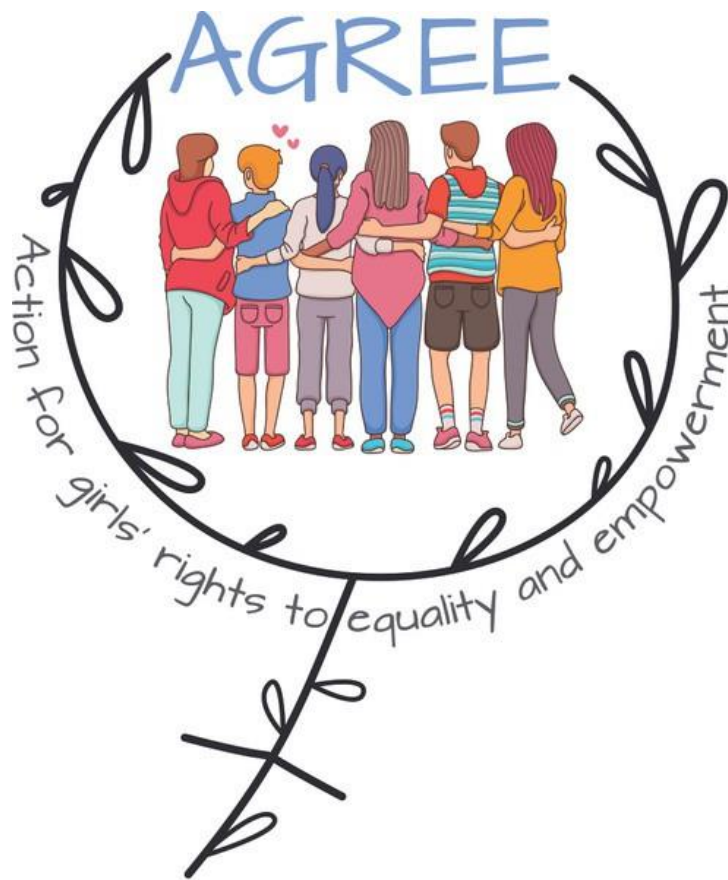
Onlajn resursi za trenere i omladinske radnike

- Evropski institut za rodnu ravnopravnost (EIGE): <https://eige.europa.eu>
- Centar za obuku UN za žene: <https://trainingcentre.unwomen.org>
- Kampanja za mlade protiv govora mržnje (Savjet Evrope): <https://www.coe.int/no-hate-campaign>
- SALTO-YOUTH Alati za obuku: <https://www.salto-youth.net/tools/toolbox>
- Kompas za obrazovanje o ljudskim pravima (Savjet Evrope): <https://www.coe.int/compass>
- Baza podataka o aktivnostima obuke i saradnje Erasmus+: <https://www.salto-youth.net/rc/tca/>
- Resursni centar Evropskog korpusa solidarnosti: <https://www.salto-youth.net/solidarity>

Praktični vodiči za raznolikost i borbu protiv diskriminacije

- Derman-Sparks, L., & Edwards, J. O. (2010). *Obrazovanje protiv predrasuda za malu djecu i nas same*. Vašington, DC: NAEYC.
- Evropska komisija (2020). *Unija za jednakost: Strategija za rodnu ravnopravnost 2020–2025*. Brisel: EU.
- CoE. Savjet Evrope (2019). *Strategija za rodnu ravnopravnost 2018–2023*. Strazbur: CoE.
- UNESCO (2017). *Vodič za obezbeđivanje inkluzije i ravnopravnosti u obrazovanju*. Pariz: UNESCO Publishing.
- Organizacija Ljudska biblioteka. *Ljudska biblioteka: Ne osuđujte nekoga*. <https://humanlibrary.org>

PRIRUČNIK ZA RODNU RAVNOPRAVNOST I NEDISKRIMINACIJU

Co-funded by
the European Union

"SLAŽEM SE – AKCIJA ZA PRAVA DJEVOJČICA NA RAVNOPRAVNOST I OSNAŽIVANJE!"
IPA III / 2024 / 459-906